

Siyasi elitler, siyasi partiler yasası ve ekonomik istikrar

Kamil YILMAZ*

Özet

Ülkenin ilk demokratik seçiminin üzerinden 70 yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen demokratik siyasi rekabetin en önemli sacayaklarından biri olan parti içi siyasi rekabet konusunda fazla bir yol alınmamıştır. 1980 sonrası çıkarılan siyasi partiler yasası, bugün parti içi siyasi rekabetin önündeki en büyük engeldir. Bu yasa, siyasi partileri yöneten siyasi elitlerin parti tabanı ve toplum tarafından denetlenmesini engellemektedir. 1987 – 2001 yılları arasında iktidara ortak olan partileri yöneten siyasi elitler, toplumsal ve ekonomik sorunlara çözüm üretmemelerine rağmen bu yasa sayesinde partilerinin başında kalabildiler. Kronikleşmiş kamu açıkları ve enflasyon gibi önemli ekonomik sorunların çözümü ancak 2001 krizi sonrasında ülke ekonomisinin uçurumdan dönmesi için gerekli finansmanı sağlayan uluslararası kuruluşlardan gelen baskıyla mümkün olabildi. Başarısız siyasi elitleri görevden uzaklaştıramayan birçok siyasi parti, 2002 genel seçiminde anti-demokratik seçim barajının da etkisiyle meclis dışında kaldı ve zaman içinde siyaset sahnesinden silindiler. 2023 Mayıs seçimlerinden sonra özellikle ana muhalefet partisindeki gelişmeler bu yapının sorunlarını bir kez daha hatırlattı. Aradan geçen yıllara karşın hala parti içi rekabetin önünü açamayan Türkiye’de siyasi ve ekonomik istikrar uzun vadede kalıcı olamaz.

JEL Kodu: D72, P00

Anahtar Kelime: ekonomi politik yaklaşım, demokratik rekabet, siyasi elitler, parti içi rekabet, denge ve denetleme mekanizmaları

Not: Değerli yorum ve eleştirileri için Ekonomi-Tek dergisi editörler kuruluna ve iki hakeme teşekkür ederim.

* K. Yılmaz: Koc University, Istanbul, <https://orcid.org/0000-0003-2455-2099> (kyilmaz@ku.edu.tr).

Political elites, political party law and economic stability

Abstract

Seven decades after the country's first democratic election, not much progress has been made in within-party political competition, one of the most important pillars of democratic political competition. The political parties law enacted after 1980 is the biggest obstacle to the within-party political competition today. This law prevents the political elites who govern political parties from being controlled by the party base and society. The political elites that were in power between 1987 and 2001 were able to remain at the head of their parties thanks to this law, even though they did not produce solutions to social and economic problems. Policies to tackle chronic problems such as public deficits and inflation could be implemented thanks to the pressure from international organizations that provided the financing to bring the economy from the abyss after the 2001 crisis. Political parties, that could not remove unsuccessful political elites from office, were left out of the parliament in the 2002 general election and disappeared from the political scene over time. The developments in the main opposition party since the May 2023 elections once again reminded us of the major problems caused by the existing political institutions. In the long run, political and economic stability cannot be achieved for good unless Turkey overhauls its existing political party laws.

JEL Codes: D72, P00

Keywords: political economy, political elites, democratic competition, within-party competition, checks and balances

Rekabet demokrasinin özüdür.**J. Schumpeter, 1962.****1. Giriş**

Bu çalışma, 12 Eylül askeri darbesinin ardından 1987’de tekrar başlayan demokratik siyasi rekabet sürecinin Türkiye’yi istikrarsızlığa mahkûm eden dinamiklerini incelemektedir. 1987’den 2001’e kadar geçen 15 yıllık partiler arası serbest siyasi rekabet döneminde enflasyonun kontrol altına alınamaması ve ekonomik istikrarın sağlanamamasının arkasında kurumsal nedenler aramak gerekmektedir. Enflasyonun, ancak çeyrek asır sonra; o da o zamana kadar ülke tarihinin en derin krizi olan 2001 ekonomik krizi sonrasında kontrol altına alınabilmesinin arkasındaki en temel unsur, siyasi parti tabanı ve toplum tarafından denetlenemeyen siyasi elitlerin ülkeyi keyfi bir şekilde yönetmelerine izin veren siyasi kurumsal yapıdır.

Bu çalışmada, 1987’den günümüze Türk siyasetinde önemli rol oynamış belli başlı siyasi partilerin zaman içinde yaşadıkları dönüşüm, aynı dönemde gerçekleştirilen genel ve il genel meclisi seçimlerindeki performanslarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu dinamiklerin temel belirleyicilerinden birisinin 1983’te kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası (SPY) olduğu vurgulanmaktadır.¹ Bu yasa değiştirilmeden ne siyasette ne de ekonomide kalıcı istikrarın sağlanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. 2023 Mayıs seçimlerinden sonra muhalefet partilerinin yaşadığı sorunlar siyasi partiler yasasıyla çizilen bu kurumsal çerçevenin önemini bir kez daha hatırlatmıştır.

Makalede ilk önce SPY’nin maddelerine atıfta bulunularak bu yasanın siyasi elitleri özelde parti tabanının genelde ise toplumun denetiminden nasıl soyutladığı ele alınmakta ve parti içi denetime tabi olmayan siyasi elitlerin, kendilerine tanınan bu ayrıcalıklı konumdan nasıl yararlandığı incelenmektedir. Daha sonra, kronik bütçe açıklarının ve bu açıkların neden olduğu kronik enflasyonun 2001 krizi sonrasına kadar kontrol altına alınamamasının arkasında parti içi rekabet eksikliğinin olduğu gösterilmektedir. Son olarak, siyasi elitleri bir çıkar grubu olarak ele alan çalışmanın temel hipoteziyle bağlantılı olarak 1987’den günümüze siyasi partilerin seçim performansları incelenmekte, buradan çıkarılacak derslerin ışığında gelecekte siyasi ve ekonomik performansla ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, bu makale ilk olarak 1987 genel seçimlerinde toplam oyların %55’ini alan merkez sağ partiler Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi’nin (DYP) seçim performanslarına odaklanmaktadır. Bu partilerin, 1990’lı yıllardaki seçimlerde üst üste başarısız olan genel başkanlarını ve üst yönetimlerini değiştiremedikleri için seçimlerde hızlı bir erime sürecine girdikleri sergilenmektedir. 1990’lı yılların ikinci yarısında seçmenin, oyunu kötü yönetimlerini değiştiremeyen

¹ Bu yasanın bazı önemli maddeleri Ek 1’de yer almaktadır.

merkez sağıın güçlü partileri yerine siyasi uçta yer alan (ve 1987 seçimlerinde sadece %7 ve %3 oy almış olan) Refah Partisi (RP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) vermeyi tercih etmesi, ülkeyi daha iyi yönetebilecek alternatif parti arayışının bir sonucudur. Aynı şekilde, 1990'ların ikinci yarısında sol oyların, başarısız lider kadrolarını değiştiremeyen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yerine Demokratik Sol Parti'ye (DSP) kayması da alternatif parti arayışının bir sonucudur. Ancak, RP, MHP ve DSP'yi yöneten siyasi elitler, ANAP, DYP ve CHP'yi yöneten siyasi elitlerle aynı dürtü ve kısıtlara tabi oldukları için onlar da bir koalisyon ortağı olarak iktidara geldikleri zaman farklı bir yaklaşım sergilemediler. Enflasyonu kontrol etmek için zorunlu sıkı mali politikalar yerine devlet kaynaklarını partilerine kümelenmiş çevrelerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde dağıtmayı tercih ettiler. Siyasi elitler, ancak 2001 krizi sırasında ekonomi uçurumun kıyısına gelince, o da Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların baskısı sonucunda, ekonomik istikrarı sağlayacak politikaların uygulanmasını kabul ettiler. Ancak, 2002 genel seçimi sonucunda anti demokratik seçim barajının da etkisiyle meclis dışında kalmaktan kurtulamadılar.

2002 seçimleriyle daha önce iktidarda sınanmış birçok parti (ANAP, DYP, MHP, DSP, RP-FP-SP²) meclis dışında bırakılırken, ideolojisi ve kadrolarıyla siyasi yelpazenin ucunda yer alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), kuruluşunun üzerinden 15 ay geçmeden tek başına iktidara geldi. Başlangıçtaki 6 aylık kısa bir kararsızlık döneminden sonra AKP, 2001 krizi sonrası uygulanmaya başlanan ve seçimler sırasında eleştirdiği IMF destekli makro ekonomik politikaları Mayıs 2003'ten itibaren 4 yıl boyunca uyguladı. Böylece, kronik bir sorun haline gelmiş olan bütçe açığını kontrol altına almak ve kamu borcunu düşürmek konusunda başarılı oldu. Sıkı mali disiplinle birlikte enflasyonun kontrol altına alınması ve hızla artan uluslararası sermaye girişlerinin de etkisiyle 2002–2006 arasında yıllık ortalama %7'lik bir büyüme hızına ulaşıldı.

Ekonomi alanında geçmiş iktidarlara göre daha başarılı olmasına ve bir siyasi parti olarak daha iyi yönetildiği imajı vermesine karşın AKP, siyasi elitler üzerindeki parti içi denetim mekanizmalarının işlevsizliği açısından diğer siyasi partilerden farklı değildir. Hatta daha da ileri giderek, AKP'nin, Özal döneminin ANAP'ı gibi, önemli önemsiz birçok kararın karizmatik bir lider tarafından alındığı bir parti olduğunu söylemek yanlış olmaz. İktidara gelmeden önce parti içi demokrasiye önem veren tüzüğü vurgulayan AKP'yi yöneten siyasi elitler, iktidarda iken ve özellikle 1 Mart 2003 tezkeresi sonrasında parti tüzüğünde yaptıkları değişikliklerle AKP'nin diğer partilerden bir farkı olmadığını ortaya koydu. Bu değişiklikler, parti tabanının lider kadroları denetlemesinin önüne aşılabilir engeller getirmenin yanı sıra, gelecekte parti içinden çıkabilecek muhalefeti de bertaraf etmiş oldular. 2002 seçimlerinde vermiş

² Refah Partisi'nin (RP) 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından önce RP'nin devamı olarak 17 Aralık 1997'de Fazilet Partisi (FP) kuruldu. Bu partinin de 22 Haziran 2001'de kapatılmasından ardından 20 Temmuz 2001'de onun devamı olarak Saadet Partisi (SP) kuruldu.

olduğu sözlerin aksine AKP, siyasette yolsuzlukları önlemek açısından kilit öneme sahip milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması konusunda da hiçbir adım atmadı.

SPY'nin bugüne kadar değiştirilmemiş olmasının nedeni hem iktidar hem de muhalefet partilerine hâkim olan siyasi elitlerin, siyasi partiler yasasının kendi çıkarlarına olduğunu çok iyi bilmeleridir. İster siyasette ister ekonomide olsun, rasyonel bireyler oyunun kurallarına göre hareket ederler. Eğer oyunun başlangıçta belirlenen kuralları kendi lehlerine çalışıyorsa, bu kuralları değiştirmek için ciddi bir çaba içine girmeleri beklenemez. Çeyrek asırdır bu konuda hiçbir adım atmaya yanaşmayan siyasi elitlerin kendi aleyhlerine olacak böyle bir kararı bundan sonra da almayacakları açıkça ortadadır.

Sonuç olarak, siyasi partiler reformunu gerçekleştirmek ancak sivil toplum kuruluşlarının siyasi partiler dışı bir platformda güç birliğine gitmeleri ve güçlü bir lobi faaliyetiyle siyasi elitleri baskı altına almalarıyla mümkün olabilir. Ek olarak, Avrupa Birliği (AB) ile hali hazırda rayından çıkmış durumdaki tam üyeliğe yönelik müzakerelerde bir ilerleme sağlanması durumunda siyasi partiler yasasının değiştirilmesinin de AB nezdinde yapılacak girişimlerle gündeme getirilmesi önem arz etmektedir.

2. Siyasi Elitler ve Parti İçi Rekabetin Önündeki Engeller

Bugüne kadar Türkiye'deki siyasi dinamikleri inceleyen çalışmalarda, Türk siyasi sistemi liderlik oligarşisi tarafından yönetilen siyasi partileriyle ve bu partilerin iktidarları döneminde hâkim olan patronaj ilişkileriyle tanımlanmaktadır (Bakınız, Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007; Kalaycıoğlu, 2001 ve Turan, 1995). Ayrıca, Türkiye'de parti içi demokrasinin yerleşmemesi, genel başkanların seçim hezimetleri sonrasında görevlerinden istifa etmemesi, programları birbirine benzeyen partilerin birleşmek ya da seçimde güç birliğine gitmek konusundaki isteksizlikleri gibi gerçekler, Türkiye'de demokrasi kültürünün yeterince gelişmemiş olmasına bağlanabilir.

Yukarıdaki saptamalar doğruluk payı taşımasına karşın, Türk siyasi sisteminin bütününe belirleyen dinamikleri ve temelinde yatan sorunları anlamak için yeterli değildir. Türk siyasi sisteminin, liderlik oligarşisi ya da patronaj ilişkileri olarak tanımlanan özelliklerini, temelde aynı yasal ve kurumsal çerçeve belirlemektedir. Bu çerçevenin başlıca bileşenleri, en başta 1982 Anayasası olmak üzere, 22 Nisan 1983 yılında yürürlüğe giren 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası ve yine 1983 yılında yürürlüğe giren 2839 sayılı Seçim Yasasıdır.

Türk siyasi sistemini doğru analiz edebilmek için ekonomi-politik bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.³ Ekonomi-politik yaklaşımın öncülerinden iktisatçı Alberto

³ Stabilizasyon ve yapısal uyum politikalarına ekonomi-politik yaklaşım esas olarak yazılmış makaleleri bir araya toplayan Dornbusch ve Edwards (1991) bu konuda yazılmış en önemli kitaplardan birisidir. Bu konudaki diğer bir çalışma da Michael Bruno'nun İsrail'in 1982 sonrası enflasyonla mücadele deneyimini incelediği ve Türkçeye de çevrilmiş olan kitabıdır (Bruno, 1994).

Alesina'nın da söylediği gibi, “Siyasal ve kurumsal güdüler (incentives) ve tahditler doğru bir şekilde ekonomik analizin içine dahil edildiği zaman, ilk bakışta başarısız olarak görülen politikaların aslında çarpık ve eksik politik güdülere verilen rasyonel tepkiler olduğu görülecektir. Ekonomi-politik yaklaşım bu başarısızlıkların neden art arda tekrarlandığını açıklamaya çalışır. Bu yanıtlara yol açan kurumsal özellikler anlaşılmadan yanıtların düzeltilmeyeceğini öne sürer.” (Bkz. Alesina, 1991).

Ekonomi-politik yaklaşımı esas aldığımız zaman, demokratik toplumlarda siyasete atılmış kişiler, toplumun çeşitli kesimlerini ülke yönetiminde temsil etmenin ötesinde son kertede kendi çıkarlarını toplumsal çıkarların üzerinde tutan rasyonel bireylerdir. Ancak, siyasi partilerde karar alıcı konumunda, üst düzey yöneticiler olarak görev yapan ve bu makalede “siyasi elitler” olarak adlandırılan bu zümre, parti yönetimini ele geçirdikten sonra partinin tabanına ve daha geniş anlamda topluma karşı üstün bir konuma yerleşmektedirler. Siyasi elitleri ayrıcalıklı kılan diğer önemli bir özellikleri de partileri iktidarda olduğu zaman devletin ekonomik kaynaklarının kullanımı ve dağıtımını konusunda da karar verme yetkisine sahip olmalarıdır. Bu yüzden, çağdaş demokratik toplumlarda siyasi rejimi belirleyen yasal ve kurumsal çerçeve, siyasi elitlerin karar mekanizmalarındaki ayrıcalıklı konumlarından kaynaklanan güçlerini sınırlayan ve onları çeşitli biçimlerde toplumsal denetime zorlayan mekanizmalarla donatılmıştır.

Siyasi sistemin yasal çerçevesi Anayasa, siyasi partiler yasası ve seçim yasası ile oluşturulurken, siyasi elitlerin uygulamalarının yasalara uygunluğu bağımsız ve etkin yargı erki tarafından denetlenmektedir. Öte yandan, siyasi elitler tarafından alınan politik kararların değişik toplumsal sınıfların beklenti ve görüşlerine uygunluğu da toplumsal düzeyde örgütlenen dernekler ve sendikalar gibi sivil toplum örgütleri tarafından denetlenmektedir. Kurumsal ve toplumsal denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde çalışmasına izin veren yasal bir çerçeveye sahip ülkelerde siyasi elitlerin toplumsal sınıfların temsilciliği rolünün dışına çıkması engellenebilmektedir.

Siyasi elitler üzerindeki denetim mekanizmalarının siyasi parti aygıtının işleyişiyle ilgili olanları, siyasi partiler yasası tarafından sınırları çizilen parti tüzüklerinde belirlenir. Seçim yasası ise, seçim sürecinde adayları belirleme gibi kilit kararlarla ilgili düzenlemeler getirir. Bu mekanizmalar, partiye oy veren seçmenlerin görüşlerini parlamentoda temsil edecek milletvekilleri ve parti genel merkezindeki siyasi kadroları belirleme konusundaki kararı parti tabanına bırakmaktadır. Tabanı tarafından yerel ve genel kongrelerde belirlenen kadroların yönetiminde partinin iktidara doğru yürüyüşünün başarılı olması durumunda parti tepe yöneticileri aynı zamanda ülke yönetiminde karar alıcı konumuna erişirler.

Belirli aralıklarla yapılan yerel ve genel seçimler, seçmenin ülkenin sorunlarını çözmek için gerekli hazırlıkları yaptığını ve bu konuda başarılı olacağını düşündüğü partileri iktidara getirmeleri anlamına gelen demokratik bir yarışır. Demokrasilerde

seçimler çok önemlidir; çünkü topluma alternatifler arasında başarılı olacağına inandığı partileri göreve getirme imkanını sağlar. Ancak, seçimler kadar önemli olan bir diğer unsur da o seçimlere katılan siyasi partilerin kadro ve politika oluşturma süreçleridir; yetkin kadrolara sahip olmayan partilerin iktidarda ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayacak etkili politikaları uygulamalarını beklemek gerçekçi olmaz.

Toplumsal denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde çalıştığı çağdaş parlamenter demokrasilerde seçimde başarılı olamamış parti liderlerinin istifa etmelerinin ardında sadece bu ülkelerdeki demokratik gelenek ve demokrasiye inancı aramak kolaycılıktır. O parti lideri, kendisinin istifa etmemesi durumunda, yapılacak olan ilk kongrede delegelerin ve parti üyelerinin kendisini görevden alacaklarını bilmektedir. Bu yüzden, partilerini iktidara getirmekte ya da iktidarı korumakta başarısız olan liderlik kadroları seçim sonrası dönemde görevlerinden ayrılırlar ve parti üyeleri adına kongre delegeleri onların yerine bu görevde başarılı olmaya aday kişiler arasından seçim yapar. Siyasi partiler yasasıyla oluşturulan bu yasal çerçeve içinde siyasi partiler sürekli olarak bir yenilenmeye tabi olurlar. Parti içi rekabet kanallarının açık olduğu sistemlerde partilerin lider kadrolarını yenileyememesi çok az rastlanan bir olgudur.

Siyasi elitleri denetim altına alacak kurumlara sahip olmayan toplumlarda, günümüz demokrasilerinin temel kurumları olan siyasi partiler asıl işlevlerini giderek yitirirler ve siyasi elitlerin çıkarlarına hizmet eden kurumlara dönüşürler. Partinin başındaki liderin görevde kalabilmesi, parti iktidara geldiği zaman partiye hâkim olan kadroların ve partiyi siyasi ya de ekonomik anlamda desteklemiş olan elitlerin çıkarlarına hizmet etmesine bağlıdır. Bu hizmet, bazen geçmişte partiye maddi destek vermiş kişi ve şirketleri devlet ihalelerinde kayırmak, bazen bunların işaret ettiği kişileri devlet kurumlarında görevlere atamak şeklini alabilir. İktidarda iken liderin devlet kaynaklarını dağıtmak suretiyle kendisine bağladığı parti kadroları, onu değiştirmeye yeltenmezler.

Seçim kaybetmek ya da muhalefete düşmek ise sadece geçici bir başarısızlık olarak görülür ve liderin koltuğunu kaybetmesi söz konusu olmaz. İktidara gelecek diğer partileri yöneten siyasi kadrolar da aynı *tahdit ve dürtülere* tabi oldukları için farklı davranmaları beklenemez. Bir sonraki seçimlerde iktidarla muhalefetin yer değiştirmesi kuvvetle muhtemeldir. Oyunun kuralları bu şekilde belirlenince, siyasi partiler arasındaki ideolojik farklılık bütün anlamını yitirir ve ekonomi-politik analiz açısından farklı siyasi partiler içindeki siyasi kadroları tek bir çıkar grubu olarak ele almak yanlış olmaz.

Seçimlerin, çalışma durumundaki tek toplumsal denetleme mekanizması haline geldiği bir ülkede, siyasi elitlerin toplumdan özerk, “kendisi için” bir çıkar grubuna dönüşmesinin engellenemeyeceği Türkiye deneyimiyle sabittir. Bir kez siyasi partinin tepe yönetiminde görev alan siyasetçi, başarısız olsa bile parti üyeleri ve delegeleri tarafından bu güç merkezinden uzaklaştırılmaz. Siyasi elitlere toplumsal denetim üstü

bir gücü tanıyan ise, 12 Eylül sonrası kabul edilen 1982 Anayasası, seçim yasası ama daha da önemlisi 2820 sayılı siyasi partiler yasasıdır. 12 Eylül rejimi tarafından oluşturulan yasal çerçeve tamamen değiştirilmeden siyasi elitler toplum üstü konumlarını koruyacaklardır. Bu yüzden, ekonomi politikalarında ve özellikle devletin imkân ve kaynaklarının kullanımında rant dağıtım sisteminin ve keyfiliğin önüne geçilemeyecektir. Sonuçta, parti tabanının başarısızlığı tescillenmiş olsa bile genel merkezdeki lider kadroları değiştirmesinin mümkün olmadığı bir demokratik rejimde, sandık başında seçmene düşen “denenmemişi denemek” ya da “kötünün iyisini” seçmektir.

12 Eylül rejiminin çizdiği yasal çerçeveye, demokratik siyasi rejimlerin olmazsa olmaz koşulu olan toplumsal denetim mekanizmaları devre dışı bırakılmakta, böylece demokrasinin temel kurumları olan siyasi partilerin, siyasi elitler tarafından ele geçirilmesine yol açılmaktadır. Böyle bir yapıda parti içi demokrasi tamamen rafa kaldırılmakta, siyasi partilerin en önemli işlevi, siyasi elitlerin dar kişisel ve grup çıkarlarına hizmet etmek haline gelmektedir.

Siyasi partiler yasasının partilerdeki karar alma mekanizmalarında genel başkan ve genel merkeze tanıdığı yetkileri kısaca ele alarak biraz daha somutlaştırmamız mümkündür. 2820 sayılı SPY'nin 19 ve 20 numaralı maddeleri, parti il ve ilçe yönetimlerinin genel merkez tarafından nasıl görevden alınacaklarıyla ilgili düzenlemelerin parti tüzüğünde yapılacağını belirtmektedir. Yasa, bu düzenlemelere herhangi bir sınır getirmemekte ve verilen kararın otomatik olarak bir yargı denetimine tabi olmasını gerekli görmemektedir.

SPY'de genel merkeze tanınan yetkiler arasında, parti içi disiplin bahane edilerek muhalifleri susturmak için önlemler almak; bunların yetersiz kalması durumunda parti üyeliğinden ihraç etmek; seçimli olağanüstü yerel kongrelerin muhaliflerin girişimiyle toplanmasına yasanın kendilerine tanıdığı yetkiyi kullanarak onay vermemek; olağanüstü genel kongrenin toplanabilmesi için delegelerin ne kadarının imzasına gerek olduğunu belirlemek⁴ ve özellikle de genel seçimlerde adayların büyük çoğunluğunu merkez yoklaması ile belirlemek,⁵ önseçimin yapıldığı durumlarda da genel merkez kontenjanıyla parti yönetimine yakın isimleri seçilme şanslarının yüksek olduğu üst sıralara yerleştirmek gibi önemli tasarrufları sayabiliriz.

Gazetelerde konuyla ilgili haberlerin yanı sıra, kamuoyu yoklamaları ve anketler de Türkiye'de siyasi elitlerin siyasi partiler yasasının kendilerine tanıdığı yukarıdaki yetkileri kullanmaktan kaçınmadığını ve parti içi demokrasinin işlemediğini göstermektedir. Aralık 1997-Ocak 1998 arasından, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) için 6 partinin 36 ildeki örgütlerinde çalışan 782 faal üye

⁴ Birçok partide alt sınır %20 iken, iktidara gelmeden önce parti içi demokrasiyi kendisine şiar edinen AKP'de salt çoğunluğun imzası gerekmektedir.

⁵ 12 Eylül sonrasında askeri yönetim vesayeti altında yapılan 1983 seçimleri hariç gerçekleştirilen bütün genel seçimler 5 yıllık normal sürenin bitiminden önce yapılmıştır.

üzerinde yapılan anket çalışması sonuçları bu açıdan önemli ipuçları vermektedir (Çarkoğlu vd., 2000).

Bu ankete katılanların %10'u partilerinin kendi buldukları ildeki yönetiminin son iki yılda görevden alındığını, %20'si ise son iki yılda partilerinin il örgütünde toplu istifalar gerçekleştiğini belirtirken, kendi buldukları ilde görevden alınan ilçe yönetimleri olduğunu söyleyen deneklerin oranı %33'tür. Anket katılımcılarının verdikleri yanıtlardan, örnekleme dahil edilen 36 ilin 26'sında (yani %73'ünde) partilerin il kongrelerinde seçim kazanmak için usul ve tüzük dışına çıktığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların %38'i parti içi seçimlerde yöneticilerin üyelere telkinde bulunup baskı yaptığını söylerken, bu oran muhalif katılımcılar arasında %71'e çıkmaktadır. Katılımcıların %22'si kendi partilerinde üye kayıtlarıyla ilgili şikâyetler duyduğunu belirtirken, %47'si diğer partilerin üye kayıtlarından şikâyet edildiğini duyduğunu belirtmişlerdir (Çarkoğlu vd., 2000).⁶

2820 sayılı SPY, sadece parti tabanının partilerini yöneten siyasi elitleri denetlemelerine izin vermemekle kalmamakta, aynı zamanda partinin toplumun geniş kesimleri ile etkileşim içinde olması için gerekli olan organik ve kurumsal bağların kurulmasını da engellemektedir. Örneğin, 2820 sayılı yasa ilçe örgütlerinin altında 1960 öncesi dönemde parti örgütlenmelerinde yaygın olarak gözlemlenen ocak örgütlenmesi kurulmasına izin vermez. Bunun sonucunda, siyasi partilerin halkın nabzını daha iyi tutması mümkün olmaz. Ayrıca, 2820 sayılı SPY ile partilerin yaş, meslek, cinsiyet, coğrafya ve kurumlara göre örgütlenmesi de yasaklanmakla kalmamış, partilerin, meslek ve sivil toplum örgütleri ve vakıflarla kurumsal düzeyde ilişkiler kurmasına da izin verilmemiştir. Bu nedenle toplumun değişik kesimlerinin, siyasi partilerin programlarını ve örgütlerini etkilemeleri mümkün değildir. Her ne kadar, bu konuda getirilen kısıtlamalar 1999 yılında yapılan değişikliklerle biraz gevşetilmiş ve partilerin kadın ve gençlik kolları kurmalarına izin verilmişse de bu adımlar çok yetersizdir.

Siyasi partilerin toplumsal örgütlerle yakın ilişkiye girmesinin SPY ile engellenmesine bir de Anayasa ve çalışma yasaları ile meslek ve sivil toplum örgütlerinin, özellikle de sendikaların, ülke çapında örgütlenmeleri ve eylemlerine getirilen kısıtlamaları da ekleyince, toplumun kendisini doğrudan etkileyecek kararları alan ve politikaları belirleyen siyasi elitleri denetlemesi mümkün olamamaktadır. Özellikle, 12 Eylül sonrasında işçi sendikalarının işyeri, işkolu ve ülke düzeyinde örgütlenmelerine, grev düzenlemelerine getirilen kısıtlamalar ve özellikle de genel grev haklarının ellerinden alınması, en çok ülkeyi yöneten siyasi elitlerin çıkarına

⁶ 2000'li yıllarda parti içi demokrasinin yokluğunu gösteren örneklerden birisi de Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül'ün Mart 2005'te CHP'de Deniz Baykal yönetimine karşı muhalefet bayrağını açmasından sonra CHP'nin verdiği tepkidir. CHP Merkez Yürütme Kurulu, Mustafa Sarıgül ve arkadaşlarını parti üyeliğinden ihraç ederken, Sarıgül'ü desteklediğini düşündüğü 18 il yönetimini de görevden almıştır.

olmuştur. Türkiye’de hala ülke çapında genel grev yapmak yasaktır. Böylece, iktidardaki siyasi elitler sadece parti tabanının değil, toplumun tamamının denetiminden bağımsız bir şekilde ülke kaynaklarını kötüye kullanmakta ve gelir dağılımını daha da kötüleştiren bir yeniden gelir dağıtımını sürecini yönetmektedirler.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız yasal ve kurumsal çerçeve içinde, parti tabanının ve toplumun denetiminden bağımsız siyasi elitleri, kendi partilerinin iktidarı döneminde toplumsal refahın artırılması için zorunlu olan ekonomi politikalarını uygulamaya zorlayacak toplumsal koşullar yaratılamaz. Buna en güzel örnek, 2001’e kadar geçen çeyrek yüzyıllık dönemde istisnasız Türkiye’de iktidara gelen bütün hükümetlerin enflasyonu kontrol altına almak konusundaki *başarısızlıklarıdır*.⁷

25 yıla yakın bir süre boyunca yüksek seyreden enflasyonun ardında yatan temel faktörün, kronik bütçe açıkları ve bunun bir sonucu olan kamu borç stoku olduğu konusunda görüş birliği vardır. Enflasyonun kontrol altına alınması için gerekli olan kamu harcamalarının azaltılması, rasyonelleştirilmesi ve kamu iktisadi teşekküllerinin (KİT) etkinleştirilmesi ve özelleştirilmesi gibi önlemler, toplumun diğer kesimlerinden daha fazla siyasi elitleri olumsuz etkileyecektir. Siyasi elitlerin devlet kaynaklarını seçim rüşveti olarak keyfi bir şekilde kullanmaları ve devlet kaynaklarını oya tahvil etmeleri zorlaşacaktır. Siyasi elitleri son kertede halkın yararına olacak bu politikaları uygulamadıkları için partilerinin başından uzaklaştıracak mekanizmalar siyasi partiler yasası tarafından devre dışı bırakıldığı için, 1980’lerden 2001 krizine kadar geçen dönemde enflasyonla mücadele konusunda hiçbir başarı sağlanamamıştır. Ancak, ekonomik sorunlara çözüm bulmak konusunda başarısız olan partiler sürekli oy kaybetmekten kurtulamamıştır. İşte bu yüzden, 2001’e kadar uygulanan “başarısız” ekonomi politikalarının ardında yatan temel faktör, siyasi elitlerin kendilerini toplumsal denetimden soyutlamasına imkân veren siyasi partiler yasasıdır.

Sadece çeyrek asır boyunca Türkiye’de hüküm sürmüş yüksek ve kronik enflasyonun değil, bu yüksek enflasyonun hiperenflasyona dönüşmemesinin ardında da siyasi elitlerin toplumsal denetimini sağlayacak mekanizmaların olmaması yatmaktadır. Türkiye’nin enflasyon sürecini, toplumsal yapı ve ekonomik politikalar açısından kendisiyle bazı benzerlikler gösteren Arjantin ve Brezilya’nın deneyimi ile karşılaştırmakta fayda vardır. Arjantin ve Brezilya, bütçe açıklarını kontrol altına almak ve yapısal reformları uygulamak konusunda isteksiz hükümetlere ve siyasi kadrolara sahip olmalarına rağmen, enflasyonu 1990’lı yılların ilk yarısında kontrol altına almayı başardılar. Bu ülkelerin o dönemde Türkiye’den daha önce enflasyonu kontrol altına alabilmiş olmalarının ardında özellikle sabit gelirlilerin enflasyon karşısında reel ücretlerini korumak için kullanabilecekleri genel grev ve uzun süreli grevler gibi toplumsal baskı yöntemlerine sahip olmaları yatmaktadır.

⁷ Bu konunun daha kapsamlı bir analizi için bakınız, Yılmaz (2001).

Türkiye’de olduğu gibi, bu ülkelerde de o dönemde enflasyonla mücadelenin en önemli eksiği bütçe açıklarının kontrol altına alınması konusunda ciddi bir çabanın olmamasıydı. Hal böyle olunca, sadece ücretleri ve fiyatları kontrol etmekten ibaret olan heterodoks önlemlerle enflasyonu düşürmekle yetinen hükümetler karşısında sendikalar, güçlerini iyi değerlendirmiş ve her defasında dezenflasyon programının ilanından 6 ay gibi bir süre geçmeden reel ücretleri enflasyona karşı korumak amacıyla grev ve genel grev haklarını kullanma yoluna gitmişlerdir (Yılmaz, 2001).

Bu eylemler sonucunda enflasyon karşısında artan ücretler üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuş, şirketler bu artışları fiyatlara yansıtınca da enflasyon daha da yükselmiştir. Böylece, Türkiye’de ortaya çıkmayan enflasyon-ücret artışı-enflasyon sarmalı bu ülkelerde enflasyonun hızla artmasına ve hiperenflasyona yol açmıştır.⁸

Hiperenflasyonun kronik enflasyondan en önemli farkı, hiperenflasyonun maliyetinin siyasi elitler dahil bütün toplumsal kesimler için oldukça yüksek olmasıdır. Vergi gelirlerinin hızla eridiği bir ortamda devletin artan personel maliyetlerini karşılaması mümkün değildir. Nitekim, Arjantin ve Brezilya için de böyle olmuştur. Hiperenflasyonu yaşamamak için siyasi elitler de sadece ücret ve fiyatların dondurulmasının ötesinde bütçe açıklarını kontrol altına almak için çaba göstermek zorunda kalmışlar ve enflasyonu 1990’ların ilk yarısında kontrol altına almışlardır.

Türkiye’de sendikaların, reel ücretlerdeki düşüşün önüne geçmek için grev ve genel grev gibi etkinlikleri kullanabilmeleri durumunda ne olabileceğini kestirmek için Arjantin ve Brezilya deneyimlerine bakabiliriz. Böyle bir durumda reel ücretler aşağıya doğru esnek olmayacaktı ve bunun sonucunda 1994 ve 2001 krizleri sonrasında fiyat-ücret artışları sarmalı başlayacak ve hiperenflasyona kadar giden bir süreç yaşanacaktı. Ancak böyle bir durumda siyasi elitler, gönülsüz de olsa, enflasyonun düşürülmesi için gerekli önlemleri almak zorunda kalacaklardı. Oysa gerek yasal ve kurumsal çerçevenin kendilerine tanıdığı denetimsiz yönetim imkânı gerekse toplumsal dinamikler, siyasi elitlerin enflasyonun kontrol altına alınması için gerekli olan politikaları geciktirmesi için uygun zemini hazırladı ve sonuçta Türkiye uzun yıllar boyunca yüksek enflasyonla yaşamaya mahkûm edildi. Enflasyona karşı ciddi önlemler, ancak ülke 2001 krizi ile uçuşunun kenarına geldikten sonra- o da IMF’nin baskısıyla- alınabildi.

Siyasi elitler tarafından ele geçirilen ve kendilerinin ve dar çevrelerindeki kişi ve grupların çıkarlarına hizmet için kullanılan siyasi partilerin, günümüz Türk demokrasisinin en temel kurumları olduğunu söylemek mümkün değildir. 12 Eylül askeri rejimi sonrasında oluşturulan yasal çerçeve, demokratik siyasi rejimin ana

⁸ Alesina ve Drazen (1991) birçok ülkede yüksek enflasyonla mücadele programlarında yaşanan ‘başarısızlığı’ açıklamak için yıpratma savaşı modeline başvurdular. Bu çalışmaya göre enflasyonla mücadelenin ekonomik yükünü sırtlanmak istemeyen ve ilk fedakarlığı karşı taraftan bekleyen iki güçlü toplumsal sınıfın olduğu toplumlarda yüksek enflasyondan hiperenflasyona geçiş mümkündür.

unsuru olan siyasi partilerin, toplumun sorunlarına çözüm üretmekte başarısız olduğu defalarca kanıtlanmış siyasi liderleri ve kadroları elemesinin, onların yerine başarılı olabilecek alternatifleri göreve getirmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Farklı siyasi partilerin üst yönetimlerini kontrol eden siyasi elitlerin, ideolojik anlamda homojen bir grup oluşturması gerekmez. İdeolojik görüşleri ne olursa olsun, toplumun hangi kesimini temsil ettiklerini iddia ederlerse etsinler, siyasi elitler diye adlandırdığımız grubu oluşturan kişilerin ortak özelliği, siyasi partilerin karar mekanizmalarına hâkim olmaları ve iktidara geldikleri zaman devlet kaynaklarını kendi ya da yakın çevrelerindeki kişi ve grupların *maddi ve siyasi çıkarları* için kullanma potansiyeline sahip olmalarıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, siyasi elitlerin bugünkü hukuki çerçeve içinde toplum tarafından denetlenemez bir konumda bulunduğu saptaması, Türk siyasi sisteminin, popülizm ve liderlik oligarşisi gibi özelliklerini dışlamaz. Tam tersine, toplumsal denetime tabi olmayan siyasi elitlerin ellerindeki gücü keyfi bir biçimde kullanmalarına olanak tanıdığı için liderlik oligarşisi, popülizm ve nepotizm gibi çeşitli siyasi olguların ortaya çıkmasına uygun zemini hazırlar. Diğer bir deyişle, bu olgular siyasi elitlerin toplumsal denetim-üstü konumlarının bir izdüşümüdür.

3. 1987'den 2023'e Seçimler, Siyasi Partiler ve Siyasi Elitler

12 Eylül sonrası dönemde askeri rejimin vesayeti altında olmadan gerçekleştirilen ilk seçim 1987 genel seçimleriydi. 12 Eylül döneminde siyaset yapmaları yasaklanmış olan Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alpaslan Türkeş gibi liderlerin yeniden siyasi hayatta yerlerini almaları konusunda Ekim 1987'de yapılan referandumda seçmen küçük bir farkla da olsa olumlu yanıt verdi. Bu gelişme üzerine, rakiplerini hazırlıksız yakalamak isteyen Turgut Özal Aralık'ta erken seçime gitme kararı aldı. 1987 genel seçimi sonuçları, oyların 1973 ve 1977 seçimlerindeki merkez sağ ve sol partiler arasındaki dağılımına benzer bir dağılıma işaret etmekteydi. Bu seçimde, merkez sağ partiler, ANAP ve DYP, %55 gibi bir oy alırken, merkez sol parti Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) oy oranı %25'e diğer sol parti DSP'nin oyu ise %8,5'e ulaştı. Böylece, 12 Eylül sonrası ilk serbest demokratik seçimlerde halk, oyların %80'ini merkezdeki partilere vermeyi tercih etti.

Başlangıçtan itibaren merkezde yer alan partilere halk tarafından iktidar olma şansı tanınmış, ancak bu partilerin yönetiminde söz sahibi olan siyasi elitler halkın gündeminde yer alan enflasyon, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlara çözüm aramak yerine, kendilerinin ve yakın çevrelerinde kümelenen çıkar gruplarının siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmişlerdir. İster Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinden ve akademik çevrelerden, ister IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan gelsin, enflasyonu kontrol altına almak ve istikrarlı büyümeyi sağlamak için gerekli

olan yapısal reformlarla ilgili öneri ve uyarıları ciddiye almamışlardır.⁹ Halkın, 1991, 1995 ve 1999'daki genel seçimlerde oylarını yavaş yavaş sağ ve solda yer alan marjinal partilere kaydırmak suretiyle verdiği mesajlar da ciddiye alınmamıştır. (1987-2009 arasında Türkiye'yi yöneten iktidarlardaki partileri listesi Tablo 1'de sunulmaktadır.) Oy oranları azalmasına rağmen, partileri parlamentoda temsil edildiği sürece lider kadrolar kendilerini “başarılı” addetmiş ve parti yönetimlerinden ayrılmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdir.

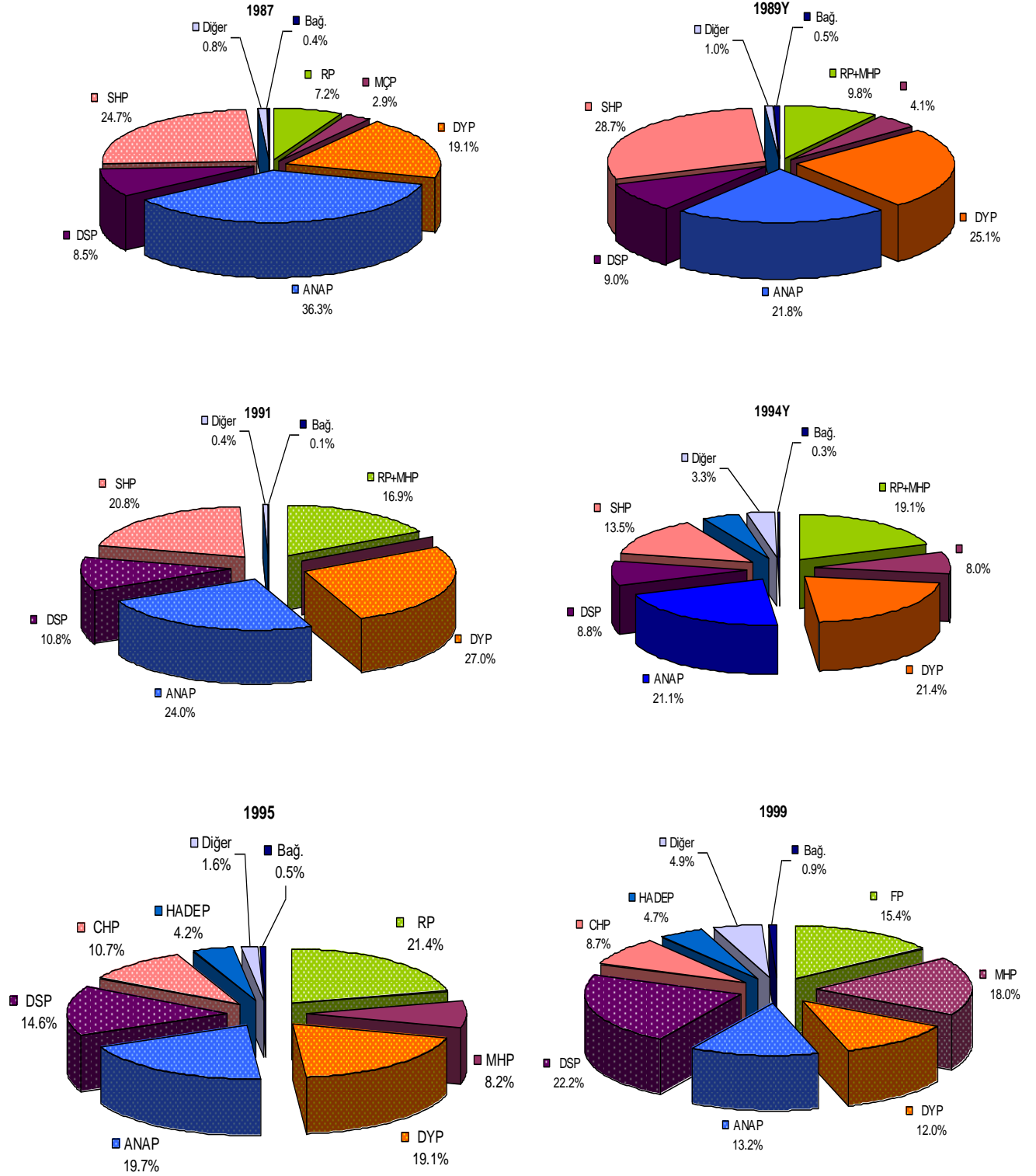
Tablo 1. 1987-2009 Döneminde İktidar Partileri

1987-1991	ANAP
1991-1993	DYP-ANAP
1993-1995	DYP-CHP
1995-1997	RP-DYP
1997-1999	ANAP-DSP-MHP
1999-2002	DSP-MHP-ANAP
2002 Sonrası	AKP

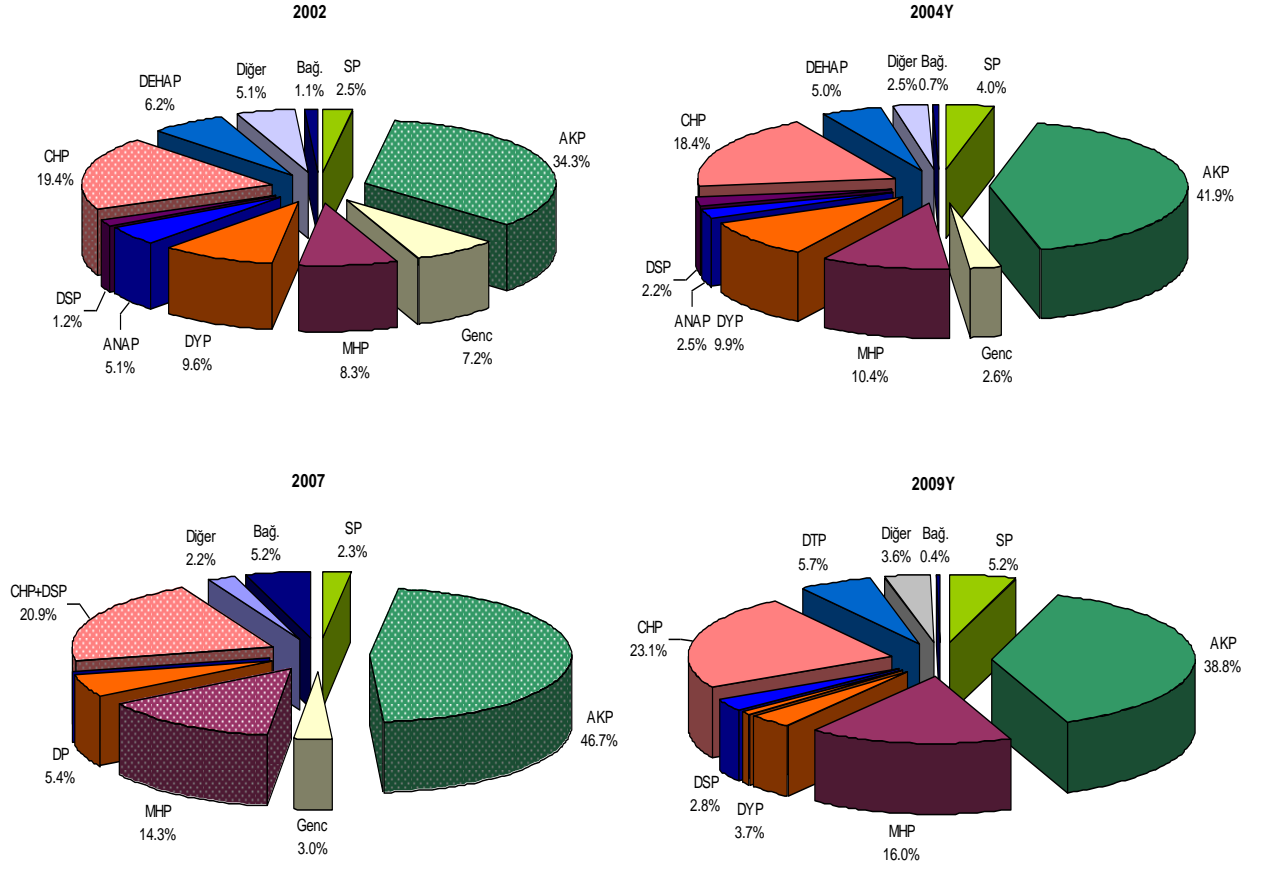
Ülkenin yönetiminde “başarısız” olan merkez partilerin oy oranları sürekli azalırken, bu partilerde parti içi muhalefete tahammül edilmediği ve başarısız lider kadrolar değiştirilemediği için bu partilerin sürekli olarak bölünme geçirmesi kaçınılmaz olmuştur. 1987 ve 1991 seçimlerine sırasıyla 7 ve 6 parti girmişken, 1995 ve 1999 seçimlerine sırasıyla 12 ve 21 parti katılmıştır. Şekil 1'de de gözlenebileceği gibi, zaman içinde belli başlı 6 büyük partinin (ANAP, DYP, CHP, MHP, DSP, RP) dışında oy alan küçük partilerin oranı 1991 yılında %0,4'ten 1999 yılında %4,2'ye çıkmıştır. 3 Kasım 2002 seçimlerinde 6 parti dışında kalan partilerin oy oranı %54'e ulaşmıştır (Şekil 2). Ayrıca, 3 Kasım seçimlerinde siyasi parçalanma had safhaya ulaşmış ve iki parti dışındakilerin yüzde 10 barajını geçecek oranda oy alamaması sonucunda oyların %46,3'ü mecliste temsil edilememiştir.

⁹ 1990'lı yıllarda uygulanan makroekonomi politikalarının detaylı değerlendirmeleri için bakınız, Gültekin ve Yılmaz (1996) ve Yılmaz, Akçay ve Alper (2003).

Şekil 1. 1987'den 1999'ye Genel ve İl Genel Meclisi Seçimlerindeki Oy Dağılımı

Not: Genel seçimlerde aldıkları oy oranları ile TBMM'de temsil edilen partiler şekilde noktalı paylarla belirtilmiştir.

Şekil 2. 2002'den 2009'a Genel ve İl Genel Meclisi Seçimlerinde Oy Dağılımı

Not: Genel seçimlerde aldıkları oy oranları ile TBMM'de temsil edilen partiler şekilde noktalı paylarla belirtilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 12 Eylül sonrasındaki dönemde seçmenler oylarını öncelikli olarak merkez partilere verdiler ve ülke sorunlarına çözümü bu partilerde aradılar. Merkez sağda yer alan iki parti Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi 1987 seçimlerinde oyların %55,4'ünü alırken 1989 il genel meclisi seçimlerinde toplam oy oranı %47'ye düştü. 1991'de DYP'nin MHP ile yaptığı ittifakın da olumlu etkisiyle iki partinin toplam oy oranı %51'e ulaştı.¹⁰ Ancak, bu iki partinin aldığı toplam oy oranı 1994 il genel meclisi seçimlerinde %42,5'e, 1995'te %38,8'e, 1999'da %25,2'ye ve 2002'de %17,9'a olmak üzere sürekli geriledi. 1987'den 2002'ye kadar geçen 15 yıllık süre içinde kurulan hükümetlerde, iki merkez sağ partiden birisi mutlaka tek başına ya da iktidar ortağı olarak bulundu. Ancak tek başlarına ya da koalisyon ortağı olarak iktidarda buldukları dönemde halkın sorunlarını çözmek yerine devlet kaynaklarını kendi çevrelerindeki çıkar gruplarına

¹⁰ Çeşitli partilerin yapmış olduğu seçim iş birliği sonucunda (1991 seçimlerinde MHP Refah Partisi bünyesinde, 1995 seçimlerinde BBP, ANAP bünyesinde, 2007 seçimlerinde DSP, CHP bünyesinde seçime girmiştir) bazı partiler sıfır diğerleri de gerçek potansiyellerinin üzerinde oy almış gibi görünebilir.

dağıtmak konusunda uzmanlaşan siyasi elitler tarafından rehin alınan her iki parti de genel seçimlerde sürekli oy kaybına uğradılar.

Siyasi elitlerin partilerdeki hegemonyasını daha iyi anlamak için tek tek partilerin performansına odaklanmak gerekmektedir. İlk olarak 12 Eylül sonrasında 1983'te yapılan kısıtlı seçimlerde iktidara gelen Anavatan Partisi'yle başlayalım. 1987 Aralık'ta yapılan genel seçimlerde %36 oy alan Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi tek başına iktidara geldi. Ancak ANAP'ın karşısına, 1983-1987 kısıtlı demokrasi döneminden farklı olarak çok daha güçlü bir muhalefet çıkmıştı. 1989'daki yerel seçimler de çok yakın olduğu için ANAP bu dönemde popülist politikalara sarıldı. Ancak populist politikalara rağmen ANAP'ın il genel meclisi seçimlerinde aldığı oy oranı 1987 seçimlerinde aldığı oy oranının 14,5 puan altına düştü.

1980'den sonra reformcu bir siyasetçi olarak isim yapan Turgut Özal bu dönemde hızlı bir dönüşüme uğradı ve popülist bir yaklaşıma ağırlık verdi. Bu arada, 1989 yılında partisinin oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal, kendisinden sonra partide hiçbir etkisi olmayan ve olması da beklenmeyen TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'un Genel Başkan olmasına karar verdi. Genel Başkan Yıldırım Akbulut olmasına karşın partideki bütün kararlarda Özal'ın ve ailesinin etkisi büyüktü. 18 aydan fazla bir süre Akbulut'un etkisiz liderliği altında iktidarını sürdüren Anavatan Partisi, Haziran 1991'de yapılan Olağan Kongre'de Mesut Yılmaz'ı Genel Başkanlığa seçti.

1991'de Mesut Yılmaz'ın ANAP'ın Genel Başkanı ve Başbakan olmasının üzerinden 4 ay geçmeden gidilen erken genel seçimde, ANAP'ın performansı 1989'a göre biraz daha iyi olsa da aldığı %24 oy oranı ile birinci parti pozisyonunu DYP'ye kaptırmış oldu. ANAP'taki kan değişikliği, ne yazık ki partinin daha sonraki dönemde daha başarılı bir siyaset izlemesini sağlamadı. Muhalefette olmasına karşın, partinin aldığı oy oranı 1994 il genel meclisi seçiminde %21,1'e, 1995'teki erken genel seçimde %19,7'ye ve daha sonra 1999'da yapılan erken genel seçimde de %13,2'ye düştü. 2002'de ise partinin oy oranı %5,1'e indi ve parti %10 seçim barajının altında kalarak meclise giremedi.

Arka arkaya dört seçim kaybeden Mesut Yılmaz ve parti yönetimi, ancak Anavatan Partisi'nin koalisyon ortağı olma ihtimali olmayacak şekilde meclis dışında kalması ile ANAP'taki görevlerinden istifa etti. Böylece, 1983'te Turgut Özal tarafından kurulan ve yaklaşık 20 yıl boyunca Türk siyasetinde önemli rol oynayan ANAP, başarısız yöneticilerini değiştiremediği ve kendisini yenileyemediği için bir kurum olarak yok olmakla karşı karşıya kaldı. 2004 yılında yapılan il genel meclisi seçimlerinde sadece %2,5 oy aldı, 2007 seçimlerinde de aynı başarısızlığa mahkûm olduğu bilinciyle DYP ile birleşip Demokrat Parti adını alsa da oy oranı itibarıyla marjinal bir parti haline geldi.

Merkez sağdaki diğer parti olan DYP'nin yaşadığı süreç de ANAP'tan farklı değildir. Tıpkı ANAP'ın lideri Turgut Özal gibi, DYP'nin lideri Süleyman Demirel'in

1993'te Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra DYP'de Tansu Çiller 1993 Haziran'ında yeni Genel Başkan olarak seçildi. SHP-DYP koalisyon hükümetinin başına geçen Tansu Çiller, izlediği ekonomi politikalarındaki ciddi hataların sonucunda 1994 yılı başında, Türkiye'nin o güne kadar yaşadığı en büyük ekonomik krize yol açtı. 1991 seçimlerinde %27 oy alan DYP'nin 1994 Mart'ında yapılan il genel meclisi seçimlerinde aldığı oy oranı %21,4'e düştü. Daha sonraki seçimlerde de partinin başarısızlıkları devam etti. Partinin oy oranı, 1995 genel seçimlerinde %9,4'e, 1999'da %12'ye ve 2002'de de %9,6 ile barajın altına düşünce, ANAP gibi kendisini yenileyemeyen, başarısız kadroları değiştiremeyen DYP de kendisini meclis dışında buldu. Tansu Çiller ve birçok üst düzey parti yöneticisi görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Aralık 2002'de yapılan Olağanüstü Kongre'de Genel Başkanlığa 2002 seçimlerinde Elazığ'dan Bağımsız milletvekili seçilen Mehmet Açar seçildi.

Bir zamanlar merkez sağın en önemli iki partisi ANAP ve DYP'yi eriten ve yok olmakla karşı karşıya bırakan süreç merkez solda yer alan partiler için de benzer şekilde işledi. CHP ve DSP'yi merkez solun iki partisi olarak sayarsak, bu partilerin birlikte aldıkları oy oranları 1987'de %33,2'den, 1991'de %31,6'ya, 1995'te %25,4'e kadar düştükten sonra, özellikle seçimler öncesinde PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması dolayısıyla DSP'nin oy patlaması yaşamasıyla 1999 seçimlerin %30,9'a yükseldi. Ancak, DSP'nin liderliğindeki koalisyon hükümeti de kendisinden önceki hükümetlerden çok farklı bir performans sergilemedi. 17 Ağustos 1999'daki Marmara Depremi ve Şubat 2001'deki ekonomik kriz halkın koalisyon ortaklarına olan güvenini tamamen sarstı. Kasım 2002 seçimlerinde CHP ve DSP'nin aldığı toplam oy oranı %19,6'ya düştü.

DSP'nin başlangıçtan itibaren ve özellikle 1995 sonrasında benimsediği siyasi söylem milliyetçi unsurlar da içerdiği için başlangıçta sosyal demokratlardan aldığı oylar da çok sınırlı kaldı. Bu yüzden DSP'nin merkez solda olduğunu iddia etmek oldukça zordur. O yüzden sadece SHP'nin merkez solu temsil ettiğini varsayarsak, 1987-1999 arasında merkez solda, merkez sağdakine benzer hızlı bir oy kaybı sürecinin yaşandığını görebiliriz.

1987 seçimlerinde %24,7 oranında oy alan SHP, oy oranını 1989 il genel meclisi seçimlerinde %28,7'ye yükseltmiştir. Ancak, 1989 yılındaki belediye seçimlerinde başarılı olup belli başlı il merkezlerini alan SHP'nin, Halkın Demokrasi Parti (HADEP) ile yapılan seçim ittifakına rağmen, 1991 seçimlerinde aldığı oy oranı %20,8'e düştü. 1991 seçimleri sonrasında DYP ile koalisyon hükümetinde görev alan SHP, bu koalisyonda ağırlığını yeterince hissettiremedi; DYP'nin gölgesinde kaldı.

SHP, ekonomi politikası dahil, öncelik verdiği konularda gündemi yakalamak konusunda başarılı olamadı. Üstüne üstlük, 1994 yılı başında patlak veren ve ağırlıklı olarak DYP lideri Tansu Çiller'in sorumlusu olduğu ekonomik krizin faturası da bir ölçüde SHP'ye çıkarıldı. Bir de buna SHP'nin kontrolündeki bazı belediyelerde ve

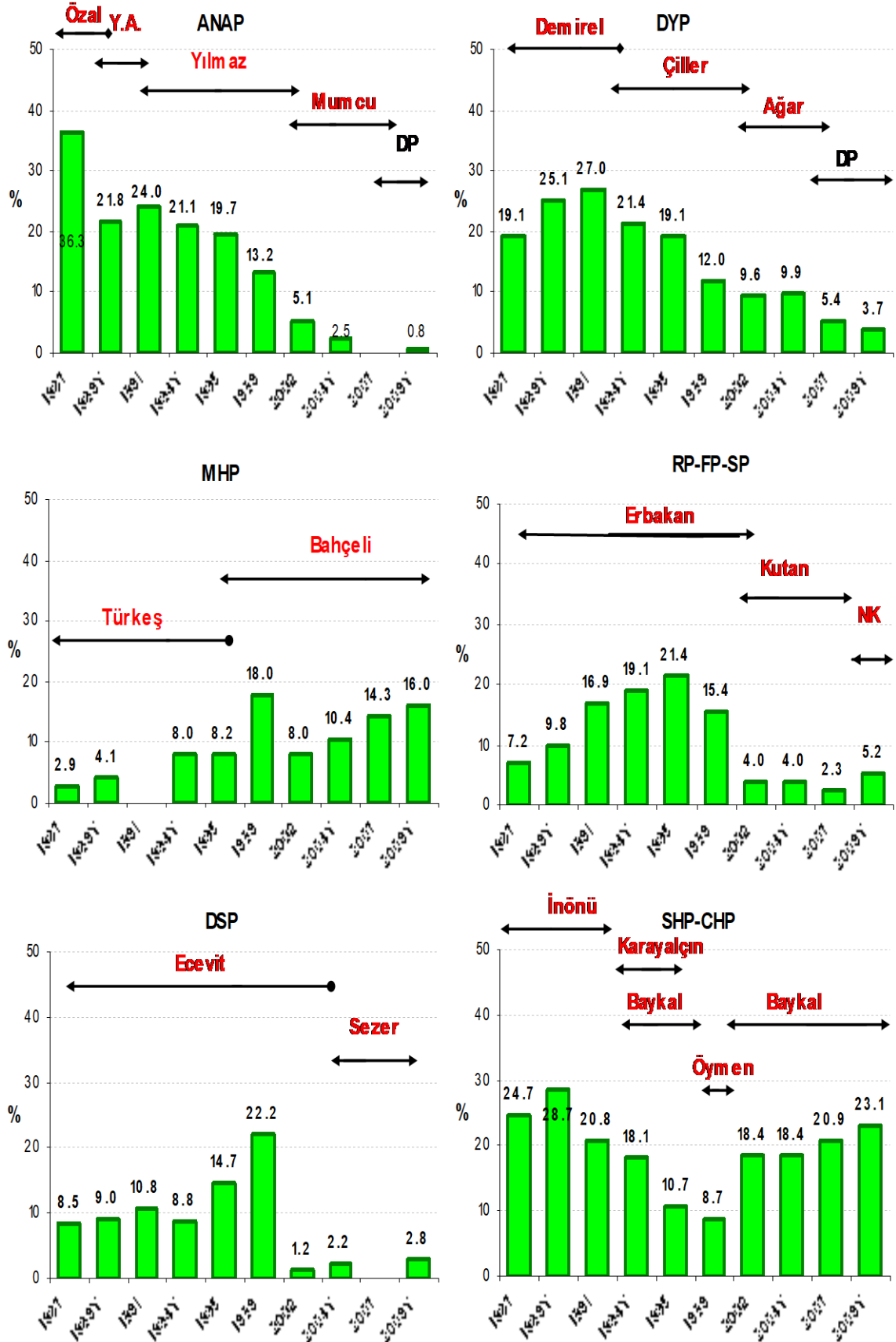
özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde ortaya çıkarılan yolsuzluklar eklenince, 1994 belediye seçimlerinde SHP büyük bir hezimetle uğradı. Partinin Mart 1994 il genel meclisi seçimlerinde aldığı oy oranı %13,5'e düşerken, başta İstanbul olmak üzere birçok ilde belediye başkanlığını sağ partilere kaptırdı. Bu arada, oyların %4,5'ini de 1980 darbesi sonrasında kapatılmış olan, ancak 1992'deki yasa değişikliğiyle yeniden açılmasına izin verilen ve genel başkanlığına Deniz Baykal'ın seçildiği CHP aldı. 1994 yerel seçimlerindeki başarısızlıktan sonra, SHP ve CHP, CHP ismi altında birleşti. 9 Eylül 1995'te yapılan Olağan Kurultay'da Deniz Baykal Genel Başkan seçildi.

Genel başkan seçildikten sonra Baykal, DYP-CHP koalisyonunu bitirdi ve ülke erken seçime gitti. İki partinin birleşmesi de seçimlerdeki kötü gidişi frenlemeye yetmedi ve CHP-SHP'nin başarısızlığı Aralık 1995'teki erken genel seçimde aldığı %10,7'lik oy oranı ile tescillenmiş oldu. 1995 seçimleri sonrasında parti yönetiminde bir değişiklik olmadan devam edildi. Parti içi muhalefetin ısrarlı isteklerine karşılık, Baykal ve ekibi Olağanüstü Kurultay'ı toplamaya yanaşmadı. Partinin SHP kanadından gelen birçok siyasetçi izole edildi ve bir kısmı zamanla partiden koptu. 1995 seçiminden 2,5 yıl sonra yapılan Kurultay'da ise parti tamamen Deniz Baykal ve ekibinin kontrolüne geçti.

Mart 1997'de kurulan ANAP-MHP-DSP koalisyonunu dışarıdan destekleyen CHP, hükümet hakkında verilen gensoruya destek verince hükümet düştü. Baykal, 1995 yılında olduğu gibi erken seçim istedi ve 18 Nisan 1999'da erken seçime gidilmesi kararı alındı. 1999 seçimlerinde CHP %8,7 oy aldı ve meclis dışında kaldı. Genel seçimlerle birlikte yapılan il genel meclisi ve belediye seçimlerinde partinin oy oranının %11 ve %13,8 olarak gerçekleşmesi, genel seçimde seçmenin parti yönetimi cezalandırmak için oyunu başka partilere verdiğini göstermektedir. İkinci seçim başarısızlığı üzerine Deniz Baykal görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Mayıs ayında yapılan Olağanüstü Kurultay'da Altan Öymen genel başkan olarak seçildi. Baykal'ın istifa etmesine karşın Baykalcı kadroların parti hakimiyeti devam etti ve aradan bir yıl geçmeden 1 Temmuz 2001'de yapılan Kurultay'da Deniz Baykal tekrar genel başkanlığa seçildi.

2002 sonrasında Baykal'ın liderliğinin devam etmesine karşın CHP'nin %15-25 arasında kemikleşmiş bir seçmen tabanı ortaya çıkmıştır (Şekil 3). AKP iktidarını laik cumhuriyete karşı bir tehdit olarak algılayan özellikle sosyal demokrat seçmenler Baykal yönetimi altında partinin başarılı olmadığını görmelerine rağmen oylarını CHP'ye vermek durumunda kaldılar. Yaklaşık 9 yıl daha partinin başında kalan Baykal, hakkında çıkan kaset iddialarının ardından 10 Mayıs 2010'da genel başkanlıktan istifa etti. 22 Mayıs 2010 tarihinde yapılan kurultayda, Kemal Kılıçdaroğlu tek aday olarak girdiği kurultayda geçerli oyların tamamını alarak CHP'nin 7. genel başkanı oldu.

Şekil 3. 6 Siyasi Partinin 1987'den 2009'a Seçim Performansları ve Liderler

2002 yılından bu yana ana muhalefet partisi olan CHP, Kılıçdaroğlu yönetiminde de AKP karşısında önemli bir başarı gösteremedi. 2010 sonrası dönemde CHP'nin oyları %25 civarında hareket etti. En düşük oy oranı Kasım 2015'teki genel seçimde %22,7 iken, en yüksek oy da Mart 2019'daki yerel seçimde ulaşılan %30.1 idi. 2014, 2018 ve 2023'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ve 2017'de yapılan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kabul edildiği referandumu da eklediğimizde Kılıçdaroğlu yönetimindeki CHP, AKP karşısında 11 seçim kaybetmiş oldu. Mayıs ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde muhalefet blokunu Millet İttifakı çatısı altında toplamasına rağmen CHP, ortak aday Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayacak oyu alamadı.

Partisinin girdiği seçimlerdeki başarısızlıklara rağmen, 2023 Mayıs seçimleri sonrası dışında hiçbir dönemde Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlıktan ayrılması yönünde bir irade CHP'de oluşmadı. 2023 Ekim ayı itibarıyla ortaya çıkan muhalefet yeni bir genel başkan seçmek için çaba gösterirken Kılıçdaroğlu ve ekibinin hiçbir şey olmamışçasına yollarına devam etmek istemeleri yine siyasi partiler yasası sayesinde partiyi istedikleri gibi kontrol etmelerindedir.

Milliyetçi söylemi ve geleneksel soldan uzak duran tavırlarıyla Ecevit liderliğindeki merkez solun diğer partisi Demokratik Sol Parti (DSP), 1987 ve 1991 seçimlerinde %8,5 ve %10,8 gibi görece düşük oy oranlarıyla yetinmiştir (Şekil 3). Ancak, DYP-CHP iktidarının merkez sol seçmenin beklentilerini karşılayamaması soldaki seçmenlerin bir kısmının DSP'ye kaymasına yol açmış ve DSP 1995 seçimlerinde oy oranını %14,7'ye çıkarmıştır. Merkez sağdaki ve CHP'deki kadroların başarısızlıkları tescillenmişken, özellikle koalisyon ortaklarıyla iktidarda bulunduğu dönemde ve Nisan 1999 seçimlerinin hemen öncesinde Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrasında DSP merkez sağ seçmen için de cazibesini artırmıştır. Böylece, DSP Nisan 1999 seçimlerinde oy oranını %22,2'ye çıkarmış ve birinci parti olmuştur. Ancak, 1999 seçimlerinden sonra kurulan DSP-MHP-ANAP hükümeti de kendisinden önceki hükümetler gibi ülkenin katlanarak büyümekte olan ekonomik sorunlarına çözüm üretmek konusunda çok yetersiz kalmıştır. 2000 yılında yürürlüğe konan istikrar önlemlerine rağmen ülkedeki toplumsal ve ekonomik hayat Şubat 2001'de patlak veren ekonomik krizle ciddi bir darbe almıştır. Bülent Ecevit'in hastalanması sonrasında gidilen Kasım 2002 genel seçimlerinde DSP oyların sadece %1,2'sini almış ve siyasi arenada hiçbir zaman olmadığı kadar marjinalleşmiştir.

Milliyetçi sağın en önemli temsilcisi MHP'nin 1987 sonrasındaki seçimlerdeki performansı da DSP ile benzerlikler göstermektedir. 1987 yılında %2,9 oy alan MHP'nin, 1991 seçimine gerçekleştirilen ittifak çerçevesinde Refah Partisi şemsiyesi altında girmiş olduğu için bu seçimdeki oy oranını tam olarak bilemiyoruz. Ancak, iki partinin 1987'de aldığı toplam oy oranı %10,1 iken 1991'de bu oranın %16,9'a çıktığı göz önüne alındığında her iki partinin de 1987'den 1991'e oylarını artırdığını söylemek yanlış olmaz. MHP'nin oy oranındaki artış 1995 seçimlerinde de devam etti ve %8,2'ye ulaştı. Oy oranı arttıkça ve iktidar ortağı olduğunda MHP kendisinin aslında merkez sağ bir parti olduğunu tekrar tekrar vurguladı. Nisan 1997'den Nisan 1999'a kadar ANAP-DSP-MHP koalisyon hükümetinde küçük ortak olarak görev alan MHP'nin kurucu genel başkanı Alparslan Türkeş'in ölümü sonrasında yapılan olaylı kongrede Devlet Bahçeli genel başkanlığa seçildi. Kongrenin ardından yapılan 1999 seçimlerinde MHP oy oranını %18'e çıkarmayı başardı (Şekil 3).

Ancak 1999-2002 arasındaki DSP-MHP-ANAP Hükümeti'nin ekonomi ve farklı alandaki başarısızlıkları sonrasında gidilen Kasım 2002 genel seçimlerinde MHP aldığı oy oranı (%8) ülke barajının altında kaldığı için meclis dışında kaldı.

2002 seçimlerinin ardından parti genel başkanlığından istifa eden Devlet Bahçeli, partiyi uzaktan kontrol etti ve 2003'te yapılan kongrede yeniden genel başkanlığa seçildi. Kasım 2015 erken genel seçimlerinde partinin oy oranının beş ay önce yapılan genel seçimlere göre %4,4 puan düşerek %11,9 olmasıyla MHP içinde önemli bir muhalif hareket başladı. Parti içi muhalefet 547 delegenin imzasıyla parti yönetiminden olağanüstü kurultay talep ettiyse de bu çağrılar parti yönetimi tarafından dikkate alınmadı. Muhalifler partinin olağanüstü kurultaya götürülmesi talebiyle Ankara 12. Sulh Hukuk Mahkemesi'nde iptal davası açtı, 19 Haziran 2016 tarihinde bir kurultay yapıldı ve parti tüzüğündeki olağanüstü kurultaylarda genel başkan seçimi yapılmasını engelleyen madde değiştirildi. Fakat Yargıtay'ın kararıyla yapılan bu değişiklikler durduruldu.

Son olarak Refah-Fazilet-Saadet Partisi zincirinin seçimlerdeki performansını inceliyoruz. 1987 seçimlerinde %7,2 oy alan Millî Görüş çizgisinin devamı olan ve Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, bu oy oranıyla Parlamento'ya temsilci gönderemedi. 1987 seçim sonuçlarından çıkardığı derslerle RP, 1991 seçimlerine MHP ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile ittifak kurarak gitti ve oy oranını %16,9'a çıkardı. Aralık 1995 seçimlerine tek başına giren RP oy oranını %21,4'e yükselterek sandıktan birinci parti olarak çıktı. Seçimlerden sonra kurulan ANAP-DYP koalisyon hükümetinin Haziran 1996'da dağılmasının ardından DYP ile Haziran 1997'ye kadar sürecek bir koalisyon hükümeti içinde yer aldı. Ancak 28 Şubat 1997'de gerçekleşen ve kamuoyunda "post-modern darbe" olarak bilinen gelişmeler sonucunda iktidar dışına itildi. Bu gerilimli dönem sonrasında kapatılan Refah partisinin üyeleri yeni kurulan FP'ye katıldılar. Bu partinin oy oranı 1999 seçimlerinde %15,4'e düştü.

Necmettin Erbakan'ın tam kontrolündeki FP'nin oylarındaki erime devam ederken, FP hakkında Mayıs 1999'da açılan kapatma davası Haziran 2001'de partinin kapatılmasıyla son buldu. 2001 Temmuz'unda FP'nin devamı olarak, siyasi yasaklı duruma düşen Necmettin Erbakan'ın yakın çalışma arkadaşlarından Recai Kutan'ın Genel Başkanlığında kurulan gelenekçi SP, Kasım 2002 seçimlerinde sadece %2,5 oranında oy aldı ve meclis dışında kaldı. Parti 2002 sonrasında da seçimlerde çok önemli bir varlık gösteremedi. 2002-2009 arasındaki yerel ve genel seçimlerde oy oranı %2 ile %5 arasında gerçekleşti. Başında olmasa da partiyi uzaktan kontrol eden Necmettin Erbakan'ın 2011'de ölümünden sonra SP daha da kan kaybetti ve seçimlerde aldığı oy oranı %1-2 civarında kaldı.¹¹

FP'de yenilikçi kanatta yer alan bir grup milletvekili ve parti üyeleri yeni kurulan SP'ye katılmak yerine 14 Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurdu. Eski İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde kurulan AKP'nin, kurulduktan sadece 15 ay sonra girdiği Kasım 2002 erken genel seçimlerine giren diğer partilerden en önemli farkı yeni olması ve ülke yönetiminde daha önce hiç sınanmamış

¹¹ Zaman içinde Saadet Parti'sinden kopan Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan Kasım 2018'de Yeniden Refah Partisi'ni kurdu. Mayıs 2023 genel seçimlerinde Cumhuriyet İttifakı'nda yer alan parti %2,84 oy oranıyla Saadet Partisi'nden (%1,34) daha çok oy aldı.

olmasıydı.¹² AKP, Kasım 2002 seçiminde oyların %34,2'sini aldı ve tek başına iktidara gelmeyi başardı.

1987'den 2002'ye belli başlı partilerin seçim performansının detaylı değerlendirmesinden elde ettiğimiz bazı sonuçları özetleyelim. En çok dikkat çeken olgu, merkez sağdaki ANAP ve DYP ile merkez soldaki CHP'nin oy oranlarının zaman içinde düşmesidir. Ancak bu oy kaybı merkez sağda çok daha yavaş olmuştur. ANAP'ın ve DYP'nin parti yönetimlerinde ciddi bir yenilenmeye gitmeden %10 barajının altına düşmesi için 1991'den 2002 seçimlerine kadar dört seçim geçmesi gerekmiştir (Şekil 2). Merkez soldaki SHP ve CHP'nin birleşmesinden oluşan CHP'de ise oy kaybı daha hızlı gerçekleşmiş; 1995 ve 1999 erken seçim kararlarının alınmasında önemli payı olan Deniz Baykal yönetimindeki parti 1999 seçimlerinde barajın altında kalmıştır. Merkez sağ ve sol partilerde iktidar olduktan sonra yaşanan oy kayıpları arasındaki farkın Türkiye'de geleneksel olarak seçmenin üçte ikisinden fazlasının sağ partilere oy vermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Diğer önemli bir sonuç, 1987 sonrasında ve 1990'lı yıllarda iktidarda denediği ANAP, DYP ve SHP'den beklediğini bulamayan seçmenin, ülke sorunlarını çözmek için sağ ve solun marjinal partileri olan MHP, RP ve DSP'ye şans tanımış olduğudur. 1987 seçimlerinde baraj altında kalan ve 1989 il genel meclisi seçimlerinde de %10'u geçemeyen bu üç partinin de oyları 1990'lı yıllarda arttı. RP oylarını en hızlı artıran parti olarak 1995 seçimleri sonrasında iktidar ortağı olma imkanına kavuştu. Oylarını daha yavaş artıran MHP ve DSP ise bir sonraki 1999 seçimlerinde en çok oy alan iki parti oldular. Ancak seçmenin merkez sağdaki partilere karşı gösterdiği sabrı bu üç partiye gösterdiğini söylemek zordur. İktidar ortağı olmalarından sonra üç parti de hızlı bir şekilde oy kaybetmiş ve 2002'de %10 ülke barajının altında kalmıştır.¹³ Diğer bir deyişle, koalisyon hükümetlerinde ortaklık yoluyla ülke yönetiminde bulunan bu üç partinin, merkez sağ partilerden çok da farklı olmadığını anlamak için bir dönem iktidarda kalmaları yeterli olmuştur. Seçmen, bu partileri de sınamış ve haklarındaki kararını hızlı bir şekilde vermiştir.

DSP'nin de ülke yönetimindeki yetkinlik açısından CHP'den farklı olmadığını gören sol seçmen kitlesinin önemli bir kesimi, Bülent Ecevit'in yaşlanması ve hastalığının da etkisiyle 2002 seçimlerinde oylarını 1999 seçimleri sonrasında Meclis dışında kalan CHP'ye yöneltti. Bu dönemde, sağda AKP örneğinde gördüğümüz gibi solda da yaygın bir teşkilata sahip yeni bir parti kurulması mümkün olsaydı, bugün belki CHP'nin yerine o partinin Meclis'te sol oyları temsil ettiğini görebilirdik.

4. AKP'nin İktidardaki Dönüşümü

2002 seçimine kadar ülke yönetiminde söz sahibi olmuş partilerin seçimlerdeki performansları üzerine yaptığımız analiz, siyasi partiler ve seçim yasası ile siyasi elitlerin partilerdeki hegemonyası arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Makalenin son bölümünde, 2002 seçimlerine yeni ve daha önce hiç sınanmamış ve bu arada parti içi demokrasiyi

¹² AKP'nin lideri R. Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olması nedeniyle, parti genel başkanı ve 2002 seçimleri sonrasında Başbakan olarak partinin ikinci adamı Abdullah Gül görev yapmıştır.

¹³ FP'nin 2001 Haziran'ında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması sonrasında, aynı geleneği temsil eden iki parti kurulmuş olması da Necmettin Erbakan'ın desteklediği Saadet Partisi'nin oylarının barajın altında kalmasına yol açmıştır.

önemsediğini iddia eden bir parti olarak giren ve büyük bir başarı sağlayan AKP'nin iktidardayken geçirdiği dönüşümü detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Öncelikle AKP'nin girdiği 4 seçimde aldığı oy oranlarını kısaca ele alalım. Daha önce denenmiş 6 büyük partiden 5'nin %10 barajını aşacak kadar oy alamadığı 2002 seçimlerinde denenmemiş bir parti olarak AKP oyların %34,3'ünü alarak tek başına iktidara geldi. AKP, 2004 il genel meclisi seçimlerinde oy oranını %41,9'a yükseltti. 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak çıkan gerilimin ardından 22 Temmuz'da yapılan genel seçimlerde AKP oy oranını %46,7'ye çıkarmıştır. Ancak ABD'deki mali krizinin Ekim 2008'den itibaren küresel boyut kazanmasıyla Türkiye ekonomisinin de ciddi bir durgunluğa girdiği süreçte AKP'nin ekonomik önlemler almak konusunda yavaş davranması krizin Türkiye'deki reel etkisini arttırdı. Hükümetin kriz karşısında yetersiz kalmasına halkın tepkisi, 29 Mart 2009 il genel meclisi seçimlerinde AKP'nin aldığı oyların %38,8'e düşmesiyle tescillendi. AKP'nin oy grafiğindeki gelişme Türkiye'de seçim sonuçlarının ekonomik performansa yakından bağlı olduğunu açıkça göstermektedir.

AKP, 2002 seçimleri öncesinde diğer partilerden farklı olarak parti içi demokrasiye önem verdi ve bunu da Kurucular Kurulu'nun kabul ettiği ilk parti tüzüğüne yansıttı. Partinin kurulduğu günlerde yaptığı konuşmalardan birinde Genel Başkan Erdoğan, partilerinin 'ilkler ve ilkeler partisi olmaya aday olduğunu' ve 'partide asla bir lider diktatoryası oluşmasına izin verilmeyeceğini' söyledi (Yeni Şafak, 15 Ağustos 2001). Ancak, bu söylemin aksine AKP'nin Kurucular Kurulu, 3 Kasım seçimlerinin üzerinden 3 ay geçmeden 1 Şubat 2003'te yaptığı toplantıda parti tüzüğünde önemli değişiklikler yaptı.¹⁴ Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın, "parti içi demokrasi ve katılımcılık konularında Türk siyasi tarihine geçeceğiz" diyerek girdiği Kurucular Kurulu toplantısında, parti tüzüğünün dokuz maddesi değiştirilerek, parti içi seçimlerde ve yönetimde lider hegemonyasının yolu açılmış oldu (Tarhan Erdem, Radikal, 4 Şubat 2003).

Genel Başkan Erdoğan'ın isteği üzerine Kurucular Kurulu tarafından yapılan ve 9 maddeyi içeren değişiklikle parti yönetimi ve özellikle de genel başkanın daha da güçlenmesinin yolu açıldı. Değişikliklerden birisi, parti tüzüğünden gizli oy kullanılmasına ilişkin hükmün çıkarılmasıdır. Ayrıca, yapılan değişikliklerle genel başkana, kendi yardımcılarını istediği zaman değiştirebilme ve grup başkan vekilleri dışındaki Merkez Yürütme Kurulu (MYK) üyelerini Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK) üyeleri arasından atama yetkisi verilirken, bu uygulama, il, ilçe ve belde yönetimlerine de zincirleme olarak yansıtıldı. İlk tüzüğe göre hem büyük kongrenin hem de yerel kongrelerin olağanüstü olarak seçim gündemiyle toplanabilmesi için delegelerin yüzde 20'sinin imzası yeterli sayılıyordu. Ancak yapılan değişikliklerin ardından, olağanüstü genel kongrenin seçim gündemiyle toplanabilmesi için delegelerin salt çoğunluğunun imzası ya da genel başkanın imzası, olağanüstü yerel kongrelerin seçim gündemiyle toplanabilmesi için ise genel merkezin onayı gerekli hale getirildi.¹⁵ Ayrıca tüzüğün organ ve delege seçimleri maddesinde yapılan

¹⁴ Tarhan Erdem'in Radikal Gazetesindeki 4 Şubat 2003 tarihli yazısı bu değişiklikleri detaylı bir şekilde ele almaktadır.

¹⁵ "Genel Başkanlığın, Merkez Karar ve Yönetim Kurulunun veya Merkez Disiplin Kurulunun herhangi bir sebeple boşalması hali dışında seçimin olağanüstü toplantı sebebi olabilmesi için Genel Başkan'ın veya Büyük

değişiklikle de yerel ve genel kongrelerde bütün üyelere adaylık yolunu açan çarşaf liste yöntemine son verildi. Tüzük değişikliğiyle, organ ve delege seçimlerinde çarşaf liste uygulaması ancak “asıl ve yedek üye adaylarını gösterir şekilde *liste yöntemi* esasına uygun öneri yapılmamış ise” gerçekleştirilebilecekti. Böylece, parti yönetiminin kongrede sunacağı listelerin seçilmesi garanti altına alınıyordu. Delege seçiminde de çarşaf liste kaldırılarak, parti yönetiminin belirleyeceği isimler dışında delege seçilmesi çok güçleştirildi”¹⁶ (Bakınız Radikal, 2 Şubat 2003).

Tüzük değişiklikleriyle, 2002 seçimi öncesinde sık sık gündeme getirdikleri, diğer partilerden farklı olarak AKP’nin tabandan tavana doğru denetleme mekanizmasına sahip olduğu söylemi sona erdi. Başlangıçta tabandaki parti üyelerinin ve delegelerin partinin merkez yönetimi üzerinde denetleme mekanizmalarına izin veren AKP merkez yönetimi, bu değişikliklerle tabanın denetim gücünü kısıtladı.

Yapılan tüzük değişikliklerinin ardından, AKP Merkez Karar ve Yürütme Kurulu (MKYK) yeni tüzüğün kendisine tanıdığı yetkileri çeşitli vesilelerle kullanmaktan geri durmamıştır. Haziran 2004’te yapılan MKYK toplantısında, 11 il ve 39 ilçenin yönetim kurulu üyeleri görevden alınırken, 2006 yılı içinde yapılan il kongrelerine Genel Merkez doğrudan müdahale etmiş ve istediği isimlerin seçilmesi için yoğun baskı uyguladı. Bunun sonucunda, yapılan kongreler çok sıkıntılı geçti; başta İstanbul, Ankara, İzmir, Kastamonu, Çorum, Gümüşhane, Isparta, Mardin, Kırıkkale ve Bingöl olmak üzere birçok il kongresinde tartışmalar yaşandı. Çok sayıda aday çıkması nedeniyle Isparta, Bingöl ve Kırıkkale il kongreleri ertelenirken, Genel Merkez’in desteklediği adayın kazanamadığı Ağrı ve Eskişehir’de, seçimi kazanan il yönetimleri görevden alındı.¹⁷

AKP yönetiminin 2002’den itibaren dile getirdiği söylemde, parti tüzüklerinde sadece üç dönem milletvekili seçilebilme sınırlaması getirilmesi geçmişten bir kopuş olarak gösterilmektedir. Böylece yıllanmış siyasetçilerin partiyi teslim alması engellenmiş olacaktır. Ancak, değiştirilmiş haliyle parti tüzüğünde genel başkana ve parti yönetimine sınırsız yetkiler tanıyan maddeler, izlenen politikaları eleştirmeyi, farklı görüşler belirtmeyi ya da genel merkezin onayı olmadan parti yönetimine seçilebilmeyi imkânsız hale getirmekte, böylece parti içi rekabetin önü kesilmektedir. Bunun da ötesinde, geçen yıllar partide herkese uygulanan üç dönem kuralının sadece partinin liderine uygulanmadığını gösterdi. Böylece, partide çok özel konumda yer alan karizmatik liderin son kertede tek karar verici haline gelmesi kaçınılmaz bir sonuçtu.

Kongre delege tamsayısının salt çoğunluğunun yazılı talebi gerekir.” (AKP Tüzüğü Madde 70; Değişiklik tarihi: 03.10.2003, Madde 5)

¹⁶ İlginçtir ki, 14 Mayıs 2000’de yapılan Fazilet Partisi 1. Kongresi öncesinde partiyi kontrolünde tutan “Gelenekçi” kanat, “Yenilikçi” kanattan delegelerin parti yönetiminde yer almasını engellemek için çarşaf liste uygulamasını kaldırmış ve “Yenilikçi” kanat bu kararı hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle yargıya taşımıştı. FP’nin 1. Kongresi “Yenilikçi” kanadın FP’den ayrılmasının ve AKP’yi kurmasının miladı olarak tarihe geçmiştir.

¹⁷ Ağrı il kongresini kazanan, ancak daha sonra MKYK tarafından görevden alınan Kemal Yıldırım’ın açtığı dava üzerine mahkemedeki savunmasında AKP, Yıldırım’la birlikte il yönetimine seçilen 42 kişinin parti üyesi olmadığını iddia etti. Üye olmayan bu kişilerin nasıl olup da kongrede aday oldukları konusundaki gazetecilerin sorularına ise AKP’den hiçbir cevap verilmedi. AKP’de yaşanan bu olay, geçmişte diğer partilerde de görülen üye kayıtlarının tutulması konusundaki keyfiyeti göstermektedir. (Milliyet, 23 Ağustos 2006).

AKP'de 2003'te gerçekleştirilen tüzük değişiklikleri, 2002'de iktidara gelen partiyi yöneten siyasi elitlerin kendilerinden önce iktidarda olan partilerin siyasi elitlerinden farklı davranmadıklarını göstermektedir. Aslında, yürürlükte olan ve siyasi partilerin merkez yönetimlerine büyük yetkiler tanıyan siyasi partiler yasası değiştirilmeden herhangi bir partiyi yöneten siyasi elitlerin farklı davranmasını beklemek yanlış olur.

2002 sonrası dönemde AKP'nin katıldığı bütün seçimlerde partinin adayları partinin delegeleri tarafından ön seçimle değil, istişare adı verilen bir süreç ile genel merkez tarafından belirlendi. Zaman için partinin kurucularının büyük bir kısmı parti üyeliğinden ayrıldı, genel başkanın karar verme süreçlerindeki ağırlığı çok fazla arttı. Hem başbakan hem de cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde programının yoğunluğuna rağmen parti genel başkanı olan Erdoğan'ın, özellikle milletvekili ve büyük şehirlerin belediye başkanları adaylarının belirlenmesinde tek karar alıcı konumunda olduğu bilinmektedir.

2001 krizi sonrasında Kemal Derviş'in başkanlığı altında uygulanan makroekonomik kurumsal reformları altı aylık bir kararsızlık döneminin ardından 2003 Mayıs'ından itibaren harfiyen uygulayan ve mali disiplinden taviz vermeyen AKP hükümeti, 2006'dan itibaren ekonomistler tarafından yüksek büyüme hızlarının sürdürülebilmesi için zorunlu olduğu her fırsatta vurgulanan yapısal reformları gerçekleştirmek konusunda yetersiz kaldı.

2002-2006 arasında %7'yi aşan ortalama büyüme hızının orta vadede %4'lere düşeceği konusunda ekonomistler arasında var olan görüş birliğine, 2008'de ilan ettiği Orta Vadeli Mali Program ile AKP hükümeti de katıldı. Ek olarak, küresel kriz sonrasında büyüme hızındaki düşme eğiliminin kesinleşmesine rağmen, hükümetin özellikle vergi reformu ve hizmet sektörlerinde rekabetin artırılmasına yönelik yapısal reformların uygulanması konusundaki isteksizliği devam etti¹⁸. Öte yandan, hükümet sosyal güvenlik ve sağlık sistemindeki büyük açıkları kontrol altına almakta ve mali disiplini tekrar sağlamakta zorlandı.

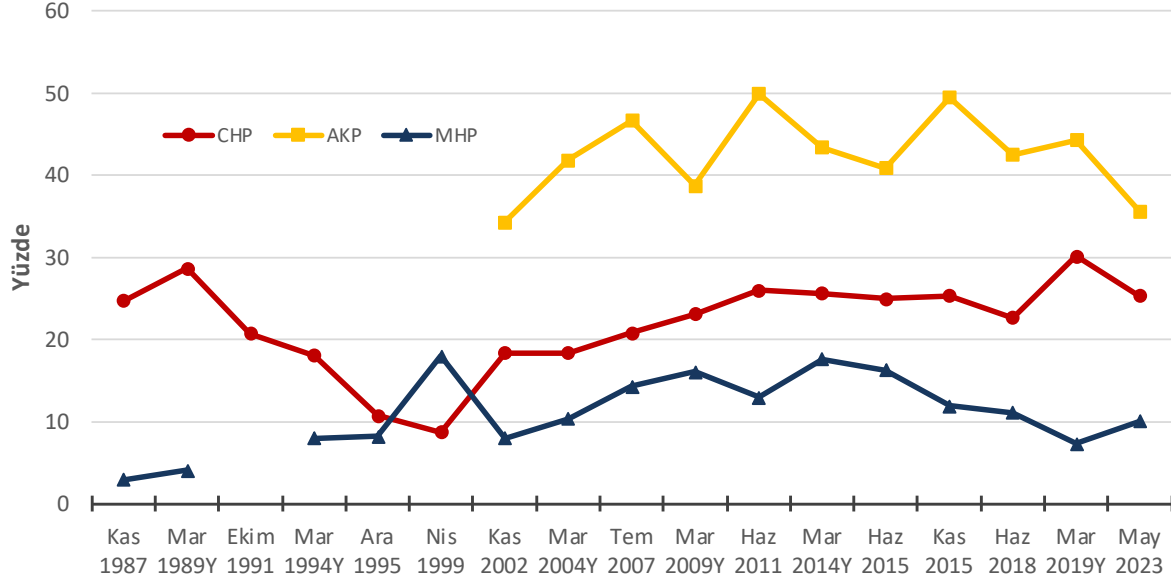
2009 yerel seçimleri sonrasında AKP yeni bir döneme girdi. Bu dönem, 1987 seçimleri sonrasında yaşanan ikinci Özal hükümeti dönemiyle önemli benzerlikler içermektedir. 1980 sonrasında izlediği politikalarla reformcu bir siyasetçi olarak kabul gören Turgut Özal, ekonomik büyüme hızındaki yavaşlama ve özellikle yasaklı siyasi liderlerin tekrar siyasete geri dönmesiyle yoğunlaşan siyasi rekabet ortamında 1987'den itibaren popülist politikalara başvurmaktan geri durmamıştı. 2002 sonrasında mali disiplini sağlayan AKP de, 2002-2006 dönemindeki büyüme başarısını tekrarlamak için gerekli olan mikro ekonomik yapısal reformları gerçekleştirmekte geç kaldı. 2009 sonrasındaki her seçimde ekonomi alanında geçmiş başarıların tekrarlanma olasılığı azaldıkça, bir zamanların reformcu politikacısı Turgut Özal'ın partisi ANAP gibi AKP de, popülist politikalara başvurmaktan kaçınmadı.

Zaman içinde karizmatik liderin tamamen kontrolünde bir parti haline gelen AKP, buna rağmen iktidar olmanın imkanlarını ve muhalefetin zaafalarını iyi kullanmak suretiyle

¹⁸ Vergi reformu çerçevesinde, küresel kriz öncesinde IMF tarafından ortaya atılan özerk gelir idaresi kurulması yönündeki öneriler, AKP Hükümeti tarafından sürekli olarak reddedildi. İşin daha da vahimi, verdiği beyanlarla dönemin Başbakanı Erdoğan'ın, çağımızda modern ekonomi yönetiminin temel kurumları haline gelmiş özerk kurumlara (ve hatta siyasi otoriteden bağımsız kararlar alan Merkez Bankası'na) karşı olduğunu sık sık vurgulamasıydı.

yerel ve genel seçimlerde oy oranını yüksek (%40 ve üzeri) tutmayı başardı (Bkz. Şekil 4). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin başlamasıyla birlikte keyfi bir biçimde uygulanan ekonomi politikası ve dış politikadaki hataların bir sonucu olarak Ağustos 2018’de tetiklenen kur krizi ve ardından gelen ciddi ekonomik yavaşlamanın faturası Mart 2019’da muhalefetin İstanbul ve Ankara büyükşehir belediye seçimlerini kazanmasını ve ana muhalefet partisinin oy oranını %30’a çıkarmasını sağladı (Bkz. Şekil 4).

Şekil 4. 2002 Sonrasında Sürekliliği olan Partilerin Genel ve Yerel Seçimlerdeki Oy oranları (1987-2023)

Covid-19 pandemisi sırasında ve sonrasında uygulanan yanlış ekonomik politikalar ve özellikle politika faizinin Eylül 2021’den itibaren düşürülmesi enflasyonun hızla artmasına yol açtı. 2002-06 döneminde enflasyonu tek haneye düşürmekle övünen AKP, izlediği politikalarla resmi enflasyon oranının 2021 sonunda %36,1’e, 2022 sonunda %64,3’e kadar çıkmasına yol açtı. Ekonomideki kötü gidişatın ve artan hayat pahalılığının Mayıs 2023 cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimlerinin kaybedilmesine yol açması ihtimaline karşılık hükümet kamu harcamalarını görülmedik ölçüde arttırdı ve popülist politikaları zirveye taşıdı. Bu seçimde de iktidar olmanın bütün imkanlarından faydalanan AKP, muhalefet ittifakının kamuoyu yoklamalarına göre kazanma şansı çok da yüksek olmayan CHP lideri Kılıçdaroğlu’nu aday göstermiş olmasının da etkisiyle, oy oranının 2002’den sonraki en düşük seviyeye gerilemesine rağmen Cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimlerini kazanmayı başardı (Bkz. Şekil 4).

5. Sonuç

1987 ile 2023 arasında Türkiye’de iktidar olma şansını yakalayan 7 siyasi partinin seçimlerdeki performanslarını incelediğimizde ortaya çıkan durum açıktır. Anayasa, seçim yasası ve özellikle de siyasi partiler yasası ile çerçevesi çizilen Türk siyasi sisteminde, demokrasinin iki sacayağından birisi olan parti içi demokratik rekabet engellenmektedir. Siyasi partiler, siyasi elitlerin tam kontrolü altındadır.

1987 sonrası dönemde, iktidardaki başarısızlıklarına rağmen parti yönetimini elinde tutan lider kadroları değiştiremeyen merkez sağ ve sol partiler, seçimlerde sürekli oy kaybına uğramışlar ve 2002 seçimleriyle birlikte özellikle merkez sağın iki önemli partisi işlevlerini tamamen kaybetmiştir. Onların yerine seçmen, oyunu biraz sol, ama daha çok sağdaki marjinal partilere vermiş, bu partilerin ülke sorunlarına çözüm üretmelerini beklemiştir.

2002 öncesinde Türk siyasetine hâkim olan temel çelişki, 2002 sonrası AKP iktidarı döneminde de devam etmiştir. AB ile üyelik müzakerelerine başlamak için iktidara geldikten sonra demokratikleşmeye yönelik adımlar atan AKP, 2007 ve 2010’da yapılan anayasa değişikliği referandumlarını, demokrasinin tezahür etmesi yönünde atılmış bir adım olarak kamuoyuna sunmuştur.

İktidarının ilk döneminde demokratikleşme söyleminin başaktörü olarak ortaya çıkan AKP, mecliste çoğunluğa sahip olmasına rağmen parti içi demokratik rekabetin gerçekleştirilmesi için zorunlu olan siyasi partiler yasasının değiştirilmesi yönünde hiçbir adım atmamıştır. Demokrasiye ve halkın iktidarına büyük önem atfettiğini iddia eden iktidar partisi, siyasi elitleri toplumsal denetime tabi kılacak siyasi partiler yasası değişiklikleri söz konusu olunca, kendisinden önceki iktidarlardan farklı davranmamıştır.

Benzer şekilde 2002 sonrası dönemde ana muhalefet partisi olan CHP de siyasi partiler yasasını değiştirmek yönünde bir irade ortaya koymamıştır. Bunun da ötesinde, partiyi yöneten siyasi elitler var olan yasanın kendilerine tanıdığı ayrıcalıklardan sonuna kadar yararlanmak için her türlü çabayı göstermiştir.

Siyasi partiler yasası reformu, ülkeyi keyfi bir biçimde yönetme ayrıcalığından vazgeçmeyen ve partisinin üyelerine hesap vermeye yanaşmayan siyasi elitlere karşı bütün toplumun ortak ihtiyacıdır. Siyasette reform gerçekleştirilmeden hem siyasette hem ekonomide ciddi tikanıklıklara yol açan bu sistem ile Türkiye’nin istikrarı yakalaması mümkün değildir.

Kaynakça

- Alesina, A. (1991). Kaufman ve Stallings üzerine yorum. R. Dornbusch ve S. Edwards (Der.) *The Macroeconomics of Populism in Latin America* içinde (s. 40-43). Chicago: The University of Chicago Press.
- Alesina, A. ve Drazen, A. (1991). Why are stabilizations delayed. *American Economic Review*, 81, 1170-87.
- Bruno, M. (1994). *Kriz, istikrar programları ve ekonomik reform*. İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları (çeviri).
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2007). *Turkish Democracy Today: Elections, Protest, and Stability in an Islamic Society*. London: I. B. Tauris, February.
- Çarkoğlu, A., Erdem, T., Gençkaya, Ö. F. ve Kabasakal, M. (2000). *Siyasi Partilerde Reform*. İstanbul: TESEV Yayını.
- Dornbusch, R. ve Edwards, S. (Der.). (1991). *The Macroeconomics of Populism in Latin America*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Gültekin, N. B. ve Yılmaz, K. (1996). *Para Kurulu: Nedir, Ne Zaman Gerekir?* İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2001). Turkish democracy: Patronage versus governance. *Turkish Studies*. 2 (Bahar): 54–70.
- Turan, İ. (1995). The oligarchic leadership of Turkish political parties: Origins, evolution, institutionalization and consequences. Koç University Working Paper Series. No. 1995/19.
- Yılmaz, K. (2001). Yüksek enflasyon sürecinde siyasi elitlerin rolü: Arjantin, Brezilya, İsrail ve Türkiye deneyimlerinin karşılaştırmalı analizi. *İşletme ve Finans*, No. 183 (Haziran), 15-36.
- Yılmaz, K., O. Cevdet Akçay, O. C. ve Alper, E. (2002). *Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi*. TÜSIAD Yayınları.

Ek 1: 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasasının Bazı Önemli Maddeleri

22 Nisan 1983'de TBMM'de kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın bazı maddeleri siyasi elitlerin demokrasinin temel kurumları olan siyasi partileri rehin almasında büyük rol oynamaktadır. Bu maddelerden ikisi, il ve ilçe örgütlerini görevden almak konusunda bütün yetki ve sorumluluk çerçevesinin parti tüzüklerinde çizileceğini belirten 19 ve 20 nolu maddelerdir.

OLAĞANÜSTÜ PARTİ KONGRESİ

Madde 14

(Değişik 6. Fıkra: 3270 - 28.3.1986) Büyük kongre parti tüzüğünün göstereceği süreler içerisinde toplanır. Bu süre iki yıldan az üç yıldan fazla olamaz. Olağanüstü toplantılar, genel başkanın veya merkez karar ve yönetim kurulunun lüzum göstermesi veya büyük kongre üyelerinin en az beşte birinin yazılı istemi üzerine yapılır.

İL YÖNETİMLERİNİN SEÇİMİ

Madde 19

İl başkanı ile il yönetim kurulu il kongresince seçilir. İl başkanı ile yönetim kurulunun, seçim şekli ve merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. El çektirme kararı, 101 inci maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır. İşten el çektirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren kırkbeş gün içinde il kongresi toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde il kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır.

İLÇE YÖNETİMLERİNİN SEÇİMİ

Madde 20

İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulu ilçe kongresince seçilir. İlçe başkanı ile ilçe yönetim kurulunun, seçim şekli ve il yönetim kurulunca veya merkez karar ve yönetim kurulunca hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. El çektirme kararı, 101 inci maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır. İşten el çektirme kararının ilçe yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren okuz gün içinde ilçe kongresi toplanarak yeni ilçe yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde ilçe kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır

PARTİ ADAYLARININ TESPİTİ

MADDE 37 - (Değişik: 3270 - 28.3.1986) Siyasî partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler.

(...) partilerin tüzüklerinde belirtilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır. (*)

Partilerin tüzüklerinde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin iştiraki ile yapacakları ön seçimde bu Kanun'un ön seçimlerle ilgili hükümleri uygulanır.

Aday tespitinin yapılacağı gün, Yüksek Seçim Kurulu tarafından genel seçimlerden en az yetmişbeş gün önceki bir tarih olarak belirlenip ilan edilir. Seçime katılacak bütün siyasî partilerin tüzüklerindeki usullere göre il ve ilçelerde yapacakları aday tespitleri bütün yurttaki aynı günde yapılır.

Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, aday tespiti için de esas alınır.

(Ek fıkra: 4381 - 31.7.1998) Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasî partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya birkaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır.

(*) (...) içindeki "Bu Kanunun 38 inci maddesinde yazılı kontenjan adaylığı ile" ibaresi, 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunun 21/b maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.)

KONTENJAN ADAYLIĞI

MADDE 38 - (Değişik: 3270 - 28.3.1986) (27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunun 21/b maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.)

PARTİ SEÇMEN LİSTESİ

MADDE 42 - Siyasî partilerin ilçe teşkilatı, kendi çevrelerindeki üyelerini muntazam kayıt ve sıra numarası ve partiye giriş çıkış tarihleri ve üye hakkında diğer bilgileri ihtiva eden bir üye kayıt defterine kaydederler.

Üye kayıt defterleri, ilçe seçim kurulu başkanının denetimi altındadır. Üye kayıt defterleri, en az altı ayda bir defa ilçe-seçim kurulu başkanı tarafından incelenir ve kayıtların usule uygun olarak tutulup tutulmadığı bir tutanakla tespit edilir.

(Değişik 3, 4, 5, 6 ve 7. Fıkra: 3420 - 31.3.1988) Üye Kayıt Defterinde Parti üyesi olarak kayıtlı bulunan ve Cumhuriyet Başsavcılığınca seçim kurullarına gönderilen listelerde yer alan üyeler önseçimde oy kullanabilir.

Önseçimlerin yapılacağı tarih itibariyle bir önceki yılın son gününe kadar bu Kanunun 10 uncu maddesine göre Cumhuriyet Başsavcılığına bildirilen üyeler önseçimde oy kullanabilir.

İlçe Seçim Kurulları üye listelerini önseçimden en az otuz gün evvel elinde olacak şekilde Cumhuriyet Başsavcılığından temin eder.

Siyasî Partiler kayıtlı üyelerin tamamı dışında başka bir usulle aday yoklaması yapacaksa bu halde oy kullanacak seçmen listelerini önseçimden en az otuz gün önce ilçe seçim kurulu başkanlığına üye kayıt defterleri ile vermek zorundadırlar.

Bu listeler önseçim tarihinden 25 gün önce parti yönetim kurulu ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılır. Sekizinci fıkradaki itiraz süresinden sonra kesinleşen listelere göre parti seçmen kartları ilçe seçim kurulu başkanlığınca her üyeye dağıtılır.

Parti üyeleri, parti seçmen listesine, asıldığı tarihten itibaren onbeş gün içinde yazıyla itiraz edebilirler. İtirazlar ilçe seçim kurulu tarafından incelenir ve en geç iki gün içinde kesin olarak karara bağlanır. İtirazın yerinde görülmesi halinde parti seçmen listesi düzeltilir.

DİSİPLİN KURULLARININ ÇALIŞMASI

MADDE 55 - Disiplin kurulları, üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğuyla toplanır ve hazır bulunanların çoğunluğuyla karar verir. Ancak 101 inci maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında, partiden kesin çıkarma cezaları için üye tamsayısının çoğunluğunun kararı gereklidir.

Disiplin kuruluna sevk edilen partili, yazılı veya sözlü savunma hakkına sahiptir. Savunma için süre, savunmaya çağrı belgesinin ilgiliye tebliği tarihinden başlamak üzere onbeş gündür. Ancak, seçimlerde veya herkesin gözü önünde açıkça veya yayın yoluyla işlenen disiplin suçlarında bu süre yedi gündür. Savunma süresini geçirenler, savunma hakkından vazgeçmiş sayılırlar. Savunmaya çağırma, disiplin kurulu başkanlığınca yazı ile yapılır. Bu yazıda uygulanması istenen disiplin cezası ile bu cezanın istenmesine sebep olan fiiller açıkça gösterilir.

DİSİPLİN SUÇLARI VE CEZALARI

MADDE 53 - Siyasî partilerin disiplin kurullarınca verilebilecek cezalar, uyarma, kınama, partiden veya gruptan geçici veya kesin olarak çıkarma cezalarıdır.

Disiplin kurullarının vermeye yetkili oldukları disiplin cezaları ile hangi halde ne tür disiplin cezası verileceğinin parti tüzüğünde belli edilmesi zorunludur.

Partinin hangi organ ve mercilerinin kimler hakkında ve hangi disiplin kurulunda disiplin cezası isteminde bulunabileceği ve disiplin cezalarına karşı yapılan itirazları incelemeye yetkili üst disiplin kurulları ve itirazın usul ve şartları, kanunda belirtilmeyen hallerde, parti tüzüğü ile düzenlenir.

Disiplin kurullarınca parti üyeleri hakkında verilen kararlar gerekçeleriyle birlikte en geç otuz gün içinde ilgiliye tebliğ olunur.

Bir partiye mensup milletvekillinin; o partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi grubu üyeliğinden kesin olarak çıkarılması, partiden çıkarılmayı ve partiden kesin olarak çıkarılması da Türkiye Büyük Millet Meclisi parti grubu üyeliğinden çıkarılmayı gerektirir.